RÖSTER OCH MÖTEN

En jubileumsskrift om FORSA, Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete

RÖSTER OCH MÖTEN

Eva Wikström, Katarina Hollertz
& Magdalena Elmersjö (red.)

Röster och möten

En jubileumsskrift om FORSA,
Förbundet för forskning och praktik
i socialt arbete

LUND · ARKIV FÖRLAG · 2026

Arkiv förlag
Box 1559
221 01 Lund
BESÖK Stora Gråbrödersg 17 a
TELEFON 046-13 39 20
arkiv@arkiv.nu
www.arkiv.nu

I samarbete med

FORSA
Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete
www.forsa.nu

Den här e-boken från Arkiv förlag distribueras fritt genom *open access* via den beständiga länken nedan.

Titeln finns också tillgänglig i tryck med ISBN: 978 91 7924 409 5.

Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar (CC BY-NC-ND), som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Illustrationer (på omslaget och inne i boken): Karin Nyberg

© Författarna/FORSA/Arkiv förlag 2026

E-bok (PDF) 2026
Beständig länk: https://doi.org/10.13068/9789179244101
ISBN: 978 91 7924 410 1

Innehåll

Inledning 7

1. Forskning, engagemang och mötet mellan kunskap och praktik 15
Martin Börjeson

2. Med hjärna, hjärta och handling 27
Ett samtal mellan Magdalena Elmersjö och Päivi Turunen

3. Mellan forskning, praktik och förändringsvilja 39
Ett samtal mellan Marta Szebehely och Palle Storm

4. Att se människan i samhället – och samhället i människan 51
Ett samtal mellan Stefan Morén och Robert Grahn

5. Att värna barnen, professionen och hoppet 65
Ett samtal mellan Gunvor Andersson och Ingrid Höjer

6. Att möta det man möter 77
Ett samtal mellan Bettan Byvald och Torbjörn Forkby

7. Socialt arbete, kunskap och förändring 91
Ett samtal mellan Tapio Salonen och Helena Mäki

8. FORSA i dag – om att hitta kraft tillsammans 103
Ett samtal mellan Eva Wikström,
Katarina Hollertz och Magdalena Elmersjö

9. Socialt arbete i ett hårdare samhälle 117
Alexandru Panican

Avslutning 129

Inledning

Framför oss har vi ett bleknat fotografi. Vi vet att det är en novemberdag 1984 i Lövånger, i vad som ser ut som en konferenslokal med mycket ljusinsläpp. En grupp kvinnor och män sitter samlade. Vi känner igen flera av dem, de har varit våra lärare eller handledare och många av dem har nu gått i pension. Några sitter framåtlutade, koncentrerade, andra sitter avslappnat tillbakalutade. Klädseln och frisyrerna är tidstypiska: vi ser mjuka inneskor, jeans och manchester och några har polisonger och generöst tilltagna glasögonbågar. Varför sker detta möte just då? Och varför just i Lövånger, ett litet samhälle vid Västerbottens kustremsa mellan Umeå och Skellefteå, ett samhälle med historiska rötter i träindustri och fiske?

Socialt arbete hade blivit ett eget akademiskt ämne 1977, och 1984 var de fyra första professorerna i ämnet installerade (Harald Swedner i Göteborg, Hans Berglind

i Stockholm, Bengt Börjeson i Umeå och Sune Sunesson i Lund). Kanske var det av betydelse – att professorerna nu var ”på plats”? Kanske var det därför de och många av doktoranderna sågs? Varför de valde just Lövånger vet vi inte. Men vi vet att mötet mynnade ut i skapandet av Förbundet för forskning i socialt arbete, som sedan kom att förkortas FORSA. Nu har förbundet funnits i mer än fyrtio år och bytt namn till Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete.

Tio år efter mötet i Lövånger, 1994, i samma region, huserar Institutionen för socialt arbete i Umeå ett symposium i några träbaracker vid norra paviljongerna på Umeå universitet. Det är ett av FORSA:s årliga symposier som arrangeras, under rubriken ”Forskning, fält, framtid – ett symposium om kunskap och handling i socialt arbete”. För underhållningen står Mikael Wiehe och ståuppkomikern och pessimistkonsulten Ronny Eriksson. Det är troligen ett överambitiöst arrangemang, som den stora gruppen doktorander som antagits vid socialt arbete i Umeå har jobbat med i flera månader.

Arne, en av doktoranderna, hade ”kontakter” med Wiehe och en annan, Stickan, med Ronny Eriksson. Båda uppträder för ett mål mat och en T-tröja. Stickan ville att vi skulle göra ”nåt annorlunda” och organisera ett ”tältprojekt” där socialarbetare och forskare kunde mötas från Sveriges alla hörn. Tanken var både kreativ och fin, men det var lite oklart hur det skulle gå till. Den lokala reklambyrån ”Plakat” tryckte upp postrar och T-tröjor med abstrakta tryck som vi kunde dela ut som gåva till alla föreläsare. Engagemanget naggade friskt på avhandlingstiden, men gav ovärderliga lärdomar genom att man fick träffa andra

doktorander och erfarna socialarbetare samt lyssna på kloka ämnesföreträdare som var våra förebilder.

Vi som var doktorander lärde oss att organisera och samarbeta. Vi fick råg i ryggen av att förstå att vi var del i ett större sammanhang, att det var möjligt att hålla kvar fötterna i det sociala arbetets praktik och att det gick att göra något med våra erfarenheter från Barnbyn Skå, socialtjänsten i Timrå, behandlingshemmet ”Klockis”, kuratorsjobbet i Tromsö eller Bärby behandlingshem, att det gick att formulera erfarenheterna till kunskap i socialt arbete. År 2026 är det dags för ett nytt symposium i Umeå, denna gång med temat ”Socialt arbete i ett hårdare samhälle – förändringspotentialer och motkraft”. I samband med symposiet firar vi också att föreningen FORSA hunnit bli hela fyrtio år. Den bok du nu håller i handen är en jubileumsskrift för FORSA.

Förhoppningen med jubileumsskriften är att med hjälp av röster från kollegor i det sociala arbetet teckna en bild av vad FORSA är för ett slags förbund och vilken roll förbundet har spelat genom åren. Givet sammanflätningen mellan det sociala arbetets praktik och det akademiska ämnet är boken också en berättelse om det sociala arbetets föränderlighet, identitet, akademisering och politisering samt om behovet av kontaktytor mellan forskning, utbildning och praktik.

FORSA är en del av historien om hur socialt arbete blev ett forskningsfält med egen identitet. Tänkare som Thomas Brante har beskrivit strävan efter legitimitet för ämnet socialt arbete,[1] medan Bengt Börjeson beskrev hur

1. Thomas Brante, ”Om konstitueringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning om socialt arbete”, i *Sociologisk Forskning*, vol. 24, nr 4 1987, s. 30–60, https://www.jstor.org/stable/20850886.

ämnet fyllde ett tomrum mellan sociologi och psykologi.[2] I den här boken får vi läsa om hur FORSA blev en konkret lösning: en arena där teori och praktik möts, där forskare, studenter och yrkesverksamma kan formulera frågor tillsammans.

Sune Sunesson har tidigare visat hur socialt arbete som forskningsämne växte fram genom kompromisser och förhandlingar.[3] Här får vi ta del av berättelser om hur FORSA har fungerat som en katalysator i denna process; som en plats där nya perspektiv prövats, där forskningsfrågor fått liv och där framtidens sociala arbete har diskuterats innan det blev policy eller praktik. Konferensen i Lövånger 1984 blev startpunkten för ett nätverk som sedan dess har varit en del av ämnets utveckling. I FORSA har broar byggts mellan akademi och praktik, mellan idé och handling.

Boken tar sin utgångspunkt i att socialt arbete är mer än metoder och teorier: det är också människor, möten och berättelser som formar både praktik och forskning. *Röster och möten* är en bok som vill ge plats åt dessa berättelser. I boken möter vi personer som har präglat FORSA genom åren och får ta del av samtal med en rad pristagare och andra som varit viktiga för förbundet. Genom dessa personers egna röster får vi följa hur idéer vuxit fram, hur kunskap tagit form och hur engagemanget för människor varit (och är) en drivkraft i både forskning och praktik. Vi får också ta del av framåtblickande tankar och resone-

2. Bengt Börjeson, ”Ämnet socialt arbete – ett exempel på sociologins tillkortakommande?”, i *Sociologisk Forskning*, vol. 25, nr 2–3 1988, s. 126–133, https://www.jstor.org/stable/20850923.

3. Sune Sunesson, ”Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne”, i Högskoleverket, *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm 2003.

mang om betydelsen av röster, möten, motkraft och förändringspotential samt om vilken roll FORSA kan spela framöver.

Merparten av kapitlen i boken utgår ifrån samtal som genomfördes under våren 2026 och har involverat ett stort antal personer. Vi i redaktionen har arbetat med aktiv matchning och låtit själva bokprocessen bli en egen arena för möten – där yngre socialarbetare och forskare matchats med äldre, där praktiker samtalar med forskare, där en professor möter en annan professor, där pristagare genom åren talar med styrelseledamöter. Samtalen har spelats in och redigerats av oss redaktörer till referat med inskjutna citat. Det har varit fantastiskt att lyssna på inspelningarna. De korta kapitlen gör dem inte rättvisa, men redigeringen har gjorts i syfte att sprida innehållet till en bredare publik – och att synliggöra några av de människor som varit viktiga för FORSA och för socialt arbete.

Varje kapitel är ett rum. Ett rum där olika personer får ta plats med sin historia, sina tankar och sina erfarenheter. På sidorna växer en berättelse fram, kompletterad med citat och bilder. Vi får veta vilken kunskap personen tycker är viktig att föra vidare till socionomstudenter, praktiker och forskare. Vi får också höra personens egna tankar om av vad socialt arbete är som ämne och som praktik. Det är personligt, reflekterande och samtidigt förankrat i forskningens och yrkets verklighet. Karin Nyberg (socionom och illustratör) har illustrerat omslaget och bidragit med teckningar inne i boken som speglar innehållet i några av samtalen.

Två av kapitlen har egna författare. Martin Börjeson och Alexandru Panican ramar in samtalen med varsin text

om FORSA:s och det sociala arbetets historia och framtid. I det första samtalskapitlet talar Magdalena Elmersjö med Päivi Turunen om engagemang i samhällsarbete. Därefter möts Marta Szebehely och Palle Storm, före detta handledare och doktorand och båda företrädare för äldrefrågor i socialt arbete. Robert Grahn samtalar med Stefan Morén, som är en av de mest framträdande teoribildarna inom vårt ämne. Sedan får vi ta del av ett samtal mellan två tongivande professorer i barnavårdsfrågor, Gunvor Andersson och Ingrid Höjer. Bettan Byvald, erfaren socialarbetare från nordöstra Göteborg, samtalar med professor Torbjörn Forkby. Vi får också ta del av ett samtal mellan Tapio Salonen och Helena Mäki, som kommer från olika generationer men drivs av liknande engagemang. Sist samtalar vi redaktörer med varandra.

Varje kapitel inleds med en kort presentation av kapitlets huvudpersoner. Alla som är inbjudna att medverka i boken är förebilder i socialt arbete. Tack för att ni så generöst har delat med er av era tankar, minnen, farhågor och förhoppningar!

De människor vars röster hörs i den här boken är ett axplock av alla de människor som haft betydelse för FORSA:s utveckling under fyra decennier. Det finns förstås många fler som varit delaktiga i förbundet som medlemmar, styrelseledamöter, revisorer, ledamöter i valberedningen, ordförande och pristagare. Det finns också många som på andra sätt verkat för att stärka samarbetet mellan forskning, praktik och utbildning i socialt arbete genom åren. Stort tack till er alla! Och ett stort och varmt tack till dig som håller i boken. Vi är många som strävar efter ett socialt arbete där forskning, praktik och utbildning kors-

befruktas och går hand i hand för att stärka människors rättigheter och förutsättningar att leva goda liv. Vi verkar på olika arenor, vi behöver varandra och tillsammans är vi starkare.

Trevlig läsning, och vi ser fram mot många fler möten, röster och rum – i FORSA:s regi och i andra sammanhang!

Augusti 2026 i Håkmark, Ödsmål och Ekerö
Eva, Katarina och Magdalena

KAPITEL 1

Forskning, engagemang och mötet mellan kunskap och praktik

Martin Börjeson om FORSA:s historia

Presentation

Under åren kring millennieskiftet arbetade jag på Socialstyrelsen med det som skulle bli *Social rapport 2001* – en bred översikt över välfärdsutvecklingen i Sverige och utvecklingen av sociala problem bland olika befolkningsgrupper. Det gjorde att jag kom att intressera mig för de grupper som befinner sig i samhällets marginaler och det ledde i sin tur till att jag 2005 skrev en avhandling om det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Hur kunde det komma sig att vi, trots att hemlöshet är ett av de områden som forskats mest om i Sverige, står så handfallna inför problemet?

Någonstans där väcktes på allvar mitt intresse för frågorna om relationen mellan kunskap och praktik och om hur man kan stärka samverkan mellan utbildning, forskning och praktiskt socialt arbete. Sedan dess har jag under

många år arbetat med dessa frågor: som projektledare på Socialstyrelsen, som sekreterare i en statlig utredning, som chef för en kommunal FOU-enhet och som ordförande för FORSA under åren 2014–2017. Under mitt första år som ordförande för FORSA fyllde förbundet trettio år och det gav mig anledning att sammanställa en text om förbundets dittillsvarande historia.[1]

När jag nu fick frågan om att skriva ett kapitel om FORSA:s historia var det därför lätt att tacka ja. Inte minst som det också erbjöd en möjlighet att reflektera över vad förbundet betytt, hur det förändrats i takt med ämnets förändring och vilken roll det kan spela framöver.

Hur såg utgångsläget ut för FORSA när förbundet bildades?

Fram till högskolereformen 1977 hade utbildningarna till socionom erbjudits vid ett antal lärosäten vid sidan av det reguljära universitetsväsendet. I slutet av 1960-talet kom emellertid frågan om den rådande sociallagstiftningen att bli föremål för en alltmer intensiv debatt, inte minst som ett resultat av de studiedagar som 1967 anordnades av Föreningen Sveriges socialchefer under rubriken ”Sociallagstiftningen – hjälpmedel eller hinder?”

Diskussionen om en ny sociallagstiftning kom även att aktualisera frågan om en förstärkning av den sociala forskningen, och även på detta område togs vid denna tid ett flertal initiativ. År 1969 tillsattes Samarbetskommittén för social forskning, som vid flera tillfällen i början av 1970-talet genomförde kartläggningar av den soci-

1. Se https://www.forsa.nu/om-oss/historia.

ala forskningen. Resultaten av dessa kartläggningar gav vid handen att forskningen i mycket begränsad grad var koordinerad och att det saknades organisatoriska länkar mellan forskningen och de fristående socialhögskolorna. Dessutom var de ekonomiska resurserna till forskningen starkt begränsade.

Mot denna bakgrund föreslog man inrättandet av ett särskilt organ för finansiering av socialt inriktat forsknings- och utvecklingsarbete, Delegationen för social forskning (DSF), som kom att finnas vid Socialdepartementet under åren 1974–1990, och som under dessa år fungerade som socialtjänstens och socialpolitikens sektorsforskningsorgan. Ungefär samtidigt som Delegationen för social forskning inrättades tillskapades också Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet. Av olika skäl kom dock forskningen vid SOFI att avgränsas till mer makroorienterade frågeställningar, vilket innebar att någon forskning med en tydligare behandlingsinriktning aldrig kom till stånd vid institutet.

Parallellt med detta arbete för att stärka den sociala forskningen arbetade också socialhögskolornas gemensamma organ, Nämnden för socionomutbildning, med frågorna om den framtida organiseringen av utbildning och forskning. I mitten av 1970-talet skapades en arbetsgrupp för den sociala linjens utbildning (SLU-gruppen), som skulle se över utbildningens kärnämne och också föreslå organisatoriska lösningar för forskning och forskarutbildning.

När socionomutbildningarna 1977 integrerades i universitetens samhälls- och beteendevetenskapliga fakulteter innebar det att de sociala linjerna omvandlades till institutioner för socialt arbete med det forskningsanknutna

profilämnet socialt arbete. Därmed hade den sociala forskningen fått en tydlig organisatorisk hemvist – och under de kommande åren etablerades forskarutbildning i socialt arbete vid universiteten i Göteborg, Stockholm, Umeå och Lund.

Men samtidigt var socialt arbete ännu ett förhållandevis outvecklat forskningsfält. En av de första professorerna i ämnet, Bengt Börjeson (som senare skulle komma att bli FORSA:s förste ordförande), formulerade det på följande sätt i samband med att han installerades som professor i Umeå 1981:

> Socialt arbete är ett utpräglat praktiskt verksamhetsområde som kännetecknas av en påtaglig teorifattigdom när det gäller att värdera och utveckla verksamheten. Mitt forskningsarbete har därför i stor utsträckning inriktats på att utveckla teoretiska perspektiv som kan effektivisera arbetet.

Det fanns med andra ord ett stort behov att stärka det ännu unga forskningsämnet socialt arbete, liksom av att stärka ämnets ställning inom universitetsvärlden. Det kom också att bli huvuduppgiften för det förbund – Förbundet för forskning i socialt arbete – som bildades i Lövånger den där novemberdagen 1984. I de stadgar som antogs för förbundet angavs som dess främsta uppgift ”att främja utvecklingen av forskningen inom det sociala arbetets område” (paragraf 2). Så hur kom man att gå till väga för att försöka förverkliga den målsättningen? I det följande avsnittet ska jag försöka ge en sammanfattande bild av det omfattande arbete som bedrivits under förbundets mer än fyrtioåriga historia.

Ett långsiktigt arbete för att bygga ämnet socialt arbete

När FORSA bildades var socialt arbete ännu ett ungt ämne, och det fanns därför ett påtagligt behov av en arena för de, till en början ganska få, som var verksamma inom ämnet att mötas för att diskutera gemensamma angelägenheter. Inte minst kom det nybildade förbundet att ha stor betydelse när det gällde att bygga upp forskarutbildningen inom socialt arbete och att vara ett forum för samarbete mellan de första generationerna doktorander inom ämnet.

Kenneth Sundh, som var en av de doktorander som var aktiva i FORSA under de första åren, har i ett samtal beskrivit det som att FORSA under de första åren var som en ”fackförening för doktorander”. Engagemanget i forskarutbildningsfrågor skulle fortsätta att vara viktigt under åtskilliga år framåt. Och när professorskollegiet i socialt arbete i slutet av 2007 beslutade utreda förutsättningarna att starta det som senare skulle bli Nationella forskarskolan i socialt arbete var det på många sätt en förlängning av det arbete som FORSA en gång startat.

Redan från starten etablerade FORSA en tradition med årliga konfenser. Året efter Lövånger samlades man i september i Lund och på Ven för ett tre dagars forskningssymposium. Upplägget var sådant att den första dagen var en studiedag för lärare och studenter vid Socialhögskolan i Lund. Till denna dag var också bland annat kommunala förvaltningar och högskolor inbjudna. De följande två dagarna utgjordes av ett forskningssymposium med ett nittiotal deltagare – en betydande del av de som vid den

här tiden betraktades som forskare i socialt arbete. Man ägnade en stor del av de två dagarna åt att arbeta i temagrupper för att forma det nya förbundets ställningstaganden i olika frågor. Erfarenheterna från de två första symposierna var mycket positiva, framför allt som de kom att utgöra en viktig samlingspunkt och arena för de som var verksamma inom det ännu unga ämnet. Under de följande åren anordnades regelbundet nationella FORSA-symposier. Ansvaret för att arrangera symposierna växlade mellan förbundets olika lokalföreningar.

Ett antal sådana lokalavdelningar till förbundet bildades under de första åren. Den första av dessa, Stockholmsföreningen för forskning i socialt arbete (senare FORSA Stockholm), bildades i mars 1985 och två månader senare bildades Föreningen i södra Sverige för forskning i socialt arbete (senare FORSA Syd). Under de följande åren skulle ytterligare fyra lokalföreningar bildas: FORSA Väst, Norr, Jämt respektive Mitt. Dessa sex lokalföreningar skulle under flera år utgöra ”stommen” i förbundet. Senare har även FORSA Småland tillkommit.

Lokalföreningarna kom framför allt att svara för en mer eller mindre regelbunden mötes- och seminarieverksamhet, vilken blev ett sätt för många forskare att arbeta med ”den tredje uppgiften” – samverkan med det omgivande samhället. Av och till under senare år har det dock varit svårt att upprätthålla verksamheten, och flera av lokalföreningarna har under olika perioder i praktiken varit vilande. I och med att det är lokalföreningarna som utser ledamöter (utöver ordförande, sekreterare och kassör) till förbundets styrelse, har detta också inneburit att det under vissa år varit svårt att bemanna förbundsstyrelsen.

De första åren gavs medlemsbladet *FFSA-bulletinen* ut regelbundet. Bladet hade som målsättning att ”informera om vad som händer inom det sociala arbetets forskningsområde” samt om ”hur forskarutbildningarna vid de olika universiteten läggs upp, vilka kurser och seminarier som planeras och vilka gästföreläsare som kommer på besök”. Men en av de arbetsuppgifter som redan från början skrevs in i förbundets stadgar handlade om att befrämja forskarnas möjligheter till publicering, och för detta syfte var bulletinen inte tillräcklig. När Stig Larsson 1992 blev ordförande i förbundet fick han också uppdraget att försöka få till stånd en svenskspråkig socialvetenskaplig tidskrift. 1993 beviljades förbundet medel från det dåvarande Socialvetenskapliga forskningsrådet för detta ändamål, och det resulterade i sin tur i att det första numret av *Socialvetenskaplig tidskrift* kunde ges ut 1994. Sedan dess har tidskriftens redaktion cirkulerat mellan olika universitetsmiljöer.

I takt med att socialt arbete utvecklats som forskningsområde har kraven på att publicera sig internationellt kommit att bli allt starkare, och detta har skett parallellt med att det blivit allt vanligare att avhandlingar i socialt arbete skrivits i form av så kallade sammanläggningsavhandlingar (till skillnad från de monografier som tidigare dominerat). Att göra en internationell tidskrift skulle visa sig vara en svår uppgift, men 2011 kunde i vilket fall det första numret av *Nordic Social Work Research* se dagens ljus, och sedan dess har tidskriften etablerats som ett viktigt forum för forskare i socialt arbete som vill nå en internationell publik.

Både *Socialvetenskaplig tidskrift* och *Nordic Social Work Research* har bidragit till att skapa bättre förutsättningar för forskare i socialt arbete att publicera sig och kommunicera

forskningsresultat, i första hand inom forskarsamhället. Men FORSA har också sett som sin uppgift att verka för ett närmare samarbete mellan forskning och praktik och för att göra forskningen mer tillgänglig. I samarbete med Kristina Granath som drev portalen Sociala Nätet startade man 2003 Socialvetenskap.se, en hemsida där ny och aktuell forskning i socialt arbete samlades och sammanfattades på ett överskådligt sätt.

Utvecklingen av det sociala arbetet som kunskaps- och verksamhetsområde har i viktiga avseenden skett parallellt i de nordiska länderna. Även om det finns skillnader när det gäller hur det sociala arbetet har organiserats är likheterna stora, vilket har inneburit att det funnits goda förutsättningar för erfarenhets- och kunskapsutbyten mellan de nordiska länderna. Framför allt FORSA Syd skulle under de tidiga åren utveckla ett samarbete med kollegor i Danmark, och till exempel gick FORSA-symposiet 1989 av stapeln i Helsingborg och Gilleleje (längst norrut på Själland). Med tiden skulle det nordiska samarbetet också få fastare former, och 1996 anordnades det första Nordiska FORSA-symposiet i Trondheim.

Under de följande åren skulle också FORSA bildas i Norge (1997), Finland (1998), Danmark (1999) och Island (2002). Det nordiska samarbete som utvecklats har dock framför allt haft karaktären av ett nätverk, och även om man under åren talat om FORSA Norden har det aldrig varit någon formell organisation. Det har inte hindrat att man sedan ett antal år regelbundet arrangerat gemensamma konferenser tillsammans med Nordic Association of Schools of Social Work (NASSW) som organiserar över 40 socionomutbildningar i de nordiska länderna.

Om man försöker sammanfatta hur FORSA har utvecklats sedan förbundet bildades de där höstdagarna i Lövånger kan det konstateras att förbundet under sina första tio–femton år var mycket framgångsrikt i flera avseenden. Man etablerade, och upprätthöll, en tradition med årliga forskningssymposier som kom att utgöra en viktig arena för de som var verksamma i ämnet – inte minst för de första generationerna doktorander i socialt arbete. Och genom att ta initiativ till utgivningen av tidskrifter som *Socialvetenskaplig tidskrift* (och senare *Nordic Social Work Research*) skapade man inte bara fler möjligheter för forskarna att publicera sig, utan bidrog också till att sprida resultat från forskningen på ett sätt som ytterligare stärkte ämnets ställning.

Samtidigt kan man så här i efterhand konstatera att det i början av 2000-talet var möjligt att se tecken som var mer oroväckande. När det var dags att ordna 2001 års FORSA-symposium i Göteborg såg man sig tvungen att begränsa sig till vad man kallade ett ”mini-symposium” (det vill säga ett mindre arrangemang under endast en dag). Uppemot hälften av de symposier som arrangerats sedan dess har haft denna utformning, och det har ofrånkomligen bidragit till att symposierna minskat i betydelse. Under de senaste decennierna har också flera lokalföreningar, under kortare eller längre perioder, varit mer eller mindre vilande. Det har självfallet inneburit att det i vissa delar av Sverige periodvis inte bedrivits någon lokal verksamhet – men eftersom FORSA:s organisation bygger på att ledamöterna i förbundsstyrelsen rekryteras från lokalföreningarna har det också påverkat riksorganisationen negativt. Allt detta har inneburit att antalet medlemmar under

flera år varit vikande, något som också påverkat ekonomin för *Socialvetenskaplig tidskrift*.

Genom viktiga insatser från olika håll har det än så länge varit möjligt att värna verksamheten. Till exempel lyckades man, när de ekonomiska svårigheterna för *Socialvetenskaplig tidskrift* hotade tidskriftens existens, under Alexandru Panicans tid som ordförande vända sig till landets institutioner i socialt arbete för att få dem att teckna en form av stödprenumeration (vilket ska sägas har fungerat mycket bra). Under de senaste åren har initiativ också tagits för att på ett mer aktivt sätt engagera sig i den offentliga debatten – till exempel när det gäller behovet av stöd till forskning i socialt arbete och kvalificerade vidareutbildningar i socialt arbete. Och på flera håll bedrivs fortfarande en regelbunden mötesverksamhet som fungerar som en mötesplats mellan forskning och praktik.

Även om det inte finns några skäl att teckna läget i alltför dystra färger kan man inte komma ifrån att FORSA i dag befinner sig i en annan situation än när förbundet en gång bildades.

Vilken roll kan FORSA spela i framtiden?

Så hur ser framtiden ut för FORSA? Om man vill försöka fundera över det är det nödvändigt att utgå från det vi varit inne på vid flera tillfällen: det akademiska ämnet och forskningsområdet socialt arbete är någonting helt annat i dag jämfört med vad det var 1984 när FORSA bildades. I dag finns utbildningen vid tjugo lärosäten och det finns drygt sjuttio verksamma professorer i socialt arbete. Exakt hur många avhandlingar som producerats sedan 1980 har

jag inte kunnat fastställa, men säkert är i vilket fall att 500-strecket passerades för flera år sedan. Det arrangeras återkommande olika konferenser för såväl forskare som praktiker inom området, det finns flera vetenskapliga tidskrifter där nya vetenskapliga rön publiceras och där det förs en vetenskaplig debatt, och socialt arbete är i dag ett etablerat ämne som slåss om de reguljära forskningsrådens (i och för sig alltför knappa) medel. Kort sagt: socialt arbete är i dag ett väl etablerat utbildnings- och forskningsämne inom den svenska akademin. Och jag tänker att det är uppenbart att FORSA är en av de aktörer som har bidragit till den starka utveckling ämnet genomgått. Onekligen något att vara stolt över!

Samtidigt är bilden – åtminstone om vi betraktar den ur ett snävare organisationsperspektiv – inte entydig. För även om mycket av det man ville åstadkomma när FORSA en gång bildades också har förverkligats, är det onekligen så att organisationen inte längre spelar den centrala roll den en gång gjorde.

Till exempel var FORSA:s nationella symposier tidigare den självklara mötesplatsen för forskare i socialt arbete. Så är det inte längre, när det finns gott om internationella konferenser som det anses mer meriterande att medverka vid och när kraven på att publicera sig i högt rankade tidskrifter pressar forskarna att välja de sammanhang som bäst gynnar deras karriärsträvanden.

Men är detta verkligen ett problem? Om nu socialt arbete, som utbildnings- och forskningsämne, expanderat så kraftigt – är det rimligt att beklaga sig över att det tillkommit nya aktörer som axlat det ansvar som ursprungligen var FORSA:s huvuduppgifter? Den fråga vi behöver

ställa oss är om det finns något som FORSA står för som ingen annan tar ansvar för och/eller kan göra lika bra? Eller som en tidigare FORSA-ordförande uttryckte det när vi samtalades vid: ”Frågan är hur FORSA kan göra sig relevant i framtiden?”

FORSA:s eget sätt att besvara den frågan – som jag uppfattat det – har varit att betona organisationens roll som en länk mellan forskningen och det sociala arbetets praktik. Det har förvisso alltid funnits med som en av organisationens uppgifter, men medan det tidigare var en av flera målsättningar har det i dag kommit att bli *den viktigaste* (och såväl förbundets namn som stadgar har ändrats i linje med detta). Det finns mycket som talar för att det är klokt tänkt. Inte minst den nya socialtjänstlagens krav på att socialtjänstens verksamhet ska bedrivas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet gör att det i dag finns ett stort behov av att stärka samarbetet mellan forskning och praktik.

Jag är övertygad om att vi behöver arenor där vi som på olika sätt är engagerade i utvecklingen av socialt arbete som kunskaps- och verksamhetsområde kan mötas. Men om FORSA (åter) ska bli den platsen behöver vi anstränga oss mer. Då behöver de som är chefer i socialtjänsten skapa förutsättningar för socialarbetarna att ta del av kunskapsutvecklingen i socialt arbete. Och då behöver de seniora forskarna i socialt arbete – professorer och andra – på samma sätt som de gjorde när ämnet var ungt ta sin del av det gemensamma ansvaret för ämnets utveckling.

KAPITEL 2

Med hjärna, hjärta och handling

Ett samtal mellan Magdalena Elmersjö och Päivi Turunen om socialt arbete, engagemang och FORSA:s betydelse

Presentation

I det här samtalet möts Päivi Turunen och Magdalena Elmersjö. Päivi är socionom och universitetslektor i socialt arbete vid Högskolan i Gävle. Hennes forskning har framför allt inriktats mot samhällsarbete, social planering, social hållbar utveckling och praktikforskning. Magdalena Elmersjö är socionom och verksam som lektor i socialt arbete vid Södertörns högskola. Hennes forskning har bland annat handlat om det sociala arbetets historia, socionomutbildningens framväxt, professionalisering samt relationen mellan kunskap, utbildning och praktik inom socialt arbete.

När Päivi Turunen och Magdalena Elmersjö möts i detta samtal finns det flera gemensamma utgångspunkter. Båda har ett stort intresse för det sociala arbetets utveckling och kunskapsbildningen på området, och båda har under

lång tid bidragit till att belysa hur socialt arbete formas i samspelet mellan samhälleliga förändringar, professionella praktiker och akademisk kunskapsutveckling. De förenas i ett engagemang för socialt arbete som samhällsprojekt. Frågor om social rättvisa, delaktighet, välfärd och professionens roll löper som en röd tråd genom deras arbete. Samtalet blir därför inte bara ett möte mellan två forskare i socialt arbete, utan också en dialog om ämnets historia, samtid och framtid. Med utgångspunkt i sina erfarenheter från forskning, undervisning och samverkan reflekterar de över de utmaningar och möjligheter som det sociala arbetet står inför i en tid av omfattande samhällsförändringar.

Samtalet rör sig mellan olika tider och arenor: från 1970-talets studentengagemang och 1980-talets samhällsarbete till dagens akademi, profession och välfärdsutmaningar. Det handlar om FORSA:s utveckling, om relationen mellan forskning och praktik, om kvinnors villkor inom socialt arbete och om vikten av att bevara ett kritiskt och samhällsförändrande perspektiv.

Päivi Turunen har varit verksam inom socialt arbete under flera decennier, som socionom, samhällsarbetare, lärare och forskare. Hennes berättelse är samtidigt berättelsen om en generation socialarbetare som såg socialt arbete som något betydligt större än myndighetsutövning och individuella insatser. För henne handlar socialt arbete om människor, relationer, förebyggande arbete, mobilisering, organisering och samhällsförändring.

Genom samtalet återkommer några grundläggande teman: vikten av praktikens kunskap, behovet av kritiskt engagemang, socialarbetarnas villkor och FORSA:s roll som en arena där forskning och praktik kan mötas. Det är också

tydligt att Päivi talar utifrån både erfarenhet och övertygelse. Hon nöjer sig inte med att beskriva utvecklingen utan reflekterar ständigt över vad som gått förlorat, vad som behöver återerövras och vilka möjligheter som fortfarande finns.

En väckarklocka om kvinnors villkor

När Päivi beskriver sin väg in i socialt arbete börjar hon inte med akademin utan med praktiken. Hon berättar att hon redan under början av 1980-talet arbetade med praktiskt socialt arbete och samtidigt vidareutbildade sig inom strukturinriktat socialt arbete och forskningsförberedande kurser. På den tiden arbetade hon som fält- och samhällsarbetare i det nybyggda bostadsområdet Skarpnäcksfältet i södra Stockholm. Det är tydligt att erfarenheterna av det praktiska arbetet har präglat hela hennes yrkesliv. När hon talar om socialt arbete gör hon det sällan som ett akademiskt ämne i första hand. Hon talar om det som en *samhällspraktik*.

1986 började hon undervisa vid Stockholms universitet med särskilt fokus på samhällsarbete inom ramen för strukturinriktat socialt arbete. Året därpå deltog hon i sin första FORSA-konferens. Hon minns den fortfarande tydligt: ”1987 deltog jag i min första FORSA-konferens, i Stockholm, där det var väldigt mycket folk, även från fältet. Det har verkligen slagit mig i efterhand hur stort engagemanget var på 1980-talet.”

Det är en återkommande reflektion under samtalet. När Päivi blickar tillbaka ser hon ett socialt arbete där människor organiserade sig, deltog i diskussioner och engagerade sig i

både professionella och samhälleliga frågor. FORSA var en viktig del av detta sammanhang. Det var också en tid då gränsen mellan forskning och praktik upplevdes som mindre skarp.

Ett avgörande minne från FORSA handlar om konferensen i Malmö 1989. Päivi beskriver den som på många sätt mycket välorganiserad och lyckad, men samtidigt blev den en stark ögonöppnare. ”Jag var då doktorand, och bland de femton föreläsarna var det bara en kvinna – Rosmari Eliasson-Lappalainen. Det blev en väckarklocka.” För Päivi blev den ojämna könsrepresentationen omöjlig att bortse från. Då som nu var det en överhängande majoritet kvinnor som utbildade sig till socionom. Tillsammans med andra kvinnor inom socialt arbete började hon diskutera situationen, och resultatet blev bildandet av FORSA:s arbetsgrupp för kvinnors forskning i socialt arbete. När Päivi beskriver gruppen använder hon ett ord som säger mycket om hur hon såg på initiativet: ”För mig var det en aktionsgrupp.” Gruppen bestod av kvinnliga forskare, doktorander och lärare från flera lärosäten runt om i landet. Syftet var att synliggöra kvinnors forskning, stärka kvinnors position inom akademin och bidra till ett tydligare könsperspektiv i socialt arbete.

Päivi berättar: ”Vi ansåg att kvinnor hade blivit åsidosatta i det sociala arbetets forskning och i FORSA.” Arbetet handlade inte bara om att kritisera rådande förhållanden utan också om att bygga strukturer och nätverk. Gruppen arbetade bland annat med att identifiera kvinnliga forskare och skapa förteckningar som kunde användas vid tillsättningar, föreläsningar och andra uppdrag. Päivi menar att gruppens viktigaste bidrag var en konferens och rapport på

SOCIALT ARBETE ÄR ETT SAMHÄLLS-PROJEKT!
Man måste våga vara obekväm! Hur kan man annars förändra samhället?!
SOLIDARITET
SAMHÄLLS ARBETE

temat könsperspektiv på forskning i socialt arbete.[1] Även om arbetsgruppen så småningom upplöstes ser Päivi att den fick betydelse. ”Medvetenheten om genusfrågor inom FORSA ökade ändå något.” Samtidigt konstaterar hon att feministiska perspektiv aldrig riktigt fått samma genomslag inom svenskt socialt arbete som internationellt. Trots det har perspektivet följt henne genom hela yrkeslivet. ”Jag har alltid haft det med mig. Vad jag än gör så finns det där.” Hon beskriver sig själv med ett leende som ”den där besvärliga personen som tar upp obekväma frågor”. Sedan ställer hon en motfråga som både känns karaktäristisk för henne och som ett ledord för socialt arbete: ”Men hur ska vi annars nå förändring?”

FORSA som opinionsbildare och mötesplats

När samtalet kommer in på FORSA beskriver Päivi organisationens betydelse under de första decennierna som mycket stor. ”FORSA har varit oerhört viktigt, särskilt i början – som opinionsbildare och påtryckare i frågor om socialt arbete.” Det hon återkommer till är bredden. FORSA samlade forskare, praktiker, lärare, studenter och andra som var intresserade av samma frågor. ”Det fanns ett starkt engagemang, brett och levande.” Samtidigt menar hon att mycket har förändrats. ”Men jag tycker att utvecklingen har gått bakåt.” När hon senare kom till Högskolan i Gävle blev hon förvånad över att många inte ens kände till FORSA.

1. Guðrún Kristinsdóttir & Kristina Larsson-Sjöberg (red.), *Könsperspektiv på forskning i socialt arbete*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, rapport nr 35, 1992. Konferensen hölls på Nordplan, Skeppsholmen i Stockholm 18–19 april 1991.

Hon beskriver det som ett tecken på en större förändring som gått mot ett minskat engagemang i professionella organisationer.

Samtidigt ser hon möjligheter. När FORSA Norr återaktualiserades försökte hon själv bidra till att skapa aktiviteter och engagemang, tillsammans med kollegor organiserade hon exempelvis en seminarieserie om fattigdom. För Päivi handlar FORSA inte främst om föreningsarbete utan om att skapa arenor där människor kan mötas och diskutera sociala frågor. Hon uttrycker också en oro för att det historiska perspektivet håller på att försvinna. ”Det finns en föreställning om att välfärdsstaten kan bestå utan deltagande, engagemang och resurser.” Hon fortsätter: ”Men den bygger på att människor engagerar sig i samhällsfrågor och bidrar till det gemensamma.” Det är ett budskap som återkommer genom samtalet. Demokrati, välfärd och socialt arbete är inte självgående system. De kräver människor som engagerar sig.

Forskning och praktik måste höra ihop

Ett framträdande tema i samtalet mellan Päivi och Magdalena är relationen mellan forskning och praktik. När Magdalena frågar om FORSA som bro mellan forskning och praktik svarar Päivi utan att tveka: ”I början fungerade det.” Sedan berättar hon om hur organisationen under 1990-talet förändrades. Det som tidigare hette Förbundet för forskning och praktik blev i högre grad ett forskningsförbund. Ordet praktik försvann ur namnet under en period. För Päivi blev det symboliskt. ”Jag tyckte redan då att det var märkligt: hur kan man ta bort praktik när socialt arbete till största delen *är* en praktik?”

Detta är kanske den tydligaste röda tråden genom hela samtalet. Päivi anser att akademiseringen av socialt arbete riskerar att leda till att professionens erfarenheter värderas lägre. ”Jag är socionom och har alltid värnat om praktikens och professionens betydelse.” Hon menar inte att forskning är oviktig. Tvärtom. Men forskning och praktik måste utvecklas tillsammans. Enligt henne har ämnet socialt arbete vuxit och stärkts inom akademin medan professionens utveckling inte fått samma uppmärksamhet. ”Det har uppstått en obalans där personer utan praktisk erfarenhet fått ett alltför stort inflytande.” För Päivi är detta en problematisk utveckling eftersom socialt arbete alltid måste vara förankrat i människors vardag och konkreta erfarenheter.

När Magdalena frågar vad som har hänt i praktiken blir Päivi mer allvarlig i tonen. ”Socialt arbete är i dag oerhört pressat.” Hon beskriver hur hon ser att resurserna har minskat samtidigt som kraven på professionen har ökat, och understryker att detta är en politisk fråga. För att socialarbetare ska kunna utvecklas och bidra behöver de stöd av sina arbetsgivare, av akademin och av facken, de behöver tid och möjligheter till kompetensutveckling, menar Päivi. Det är tydligt att hon ser socialarbetare som viktiga samhällsaktörer. Men hon ser också att många i dag arbetar under så stor press att det blir svårt att engagera sig utanför de mest akuta arbetsuppgifterna.

När samtalet fördjupas beskriver hon en tendens som hon upplever i många delar av samhället. ”Samtidigt har samhället blivit mer individualiserat. Det kollektiva perspektivet har försvagats.” Konsekvensen blir enligt henne att människor i mindre utsträckning organiserar sig till-

sammans för gemensamma frågor. Det påverkar också det sociala arbetet. ”Jag upplever också att många inom socialt arbete är ganska förlamade.” Ordvalet är starkt men speglar hennes oro för att det kritiska och samhällsförändrande perspektivet håller på att försvagas.

Samhällsarbete, organisering och det historiska perspektivet

När Magdalena frågar vilken kunskap som är viktig framåt svarar hon direkt: ”Det historiska perspektivet och kreativa framtidsvisioner.” Hon beskriver dagens forskning och praktik som fragmenterad. För att förstå vart det sociala arbetet ska ta vägen behöver vi också förstå varifrån det kommer. ”Vi behöver förstå hur socialt arbete växte fram, genom organisering och mobilisering.” Särskilt viktigt är det att förstå de kollektiva processerna. Hon minns sin egen studietid i Finland under 1970-talet. ”När något var orättvist reagerade vi och krävde svar.” Studenter organiserade sig, reste för att lära av andra utbildningar, sökte pengar och spred kunskap vidare. ”Det var en annan samhällsanda.” Päivis ingång är inte i första hand nostalgisk. Hon vill påminna om att förändring alltid har skapats genom engagemang och organisering. Och att engagemang och organisering alltid är möjligt.

Mot slutet av samtalet riktar Magdalena blicken framåt och frågar vilka röster som saknas i dagens samtal om socialt arbete. Päivi svarar omedelbart: ”Ja, praktiker.” Hon menar att alltför få socialarbetare i dag får möjlighet att formulera sina erfarenheter och perspektiv. Därför uppskattar hon initiativ där praktiker själva skriver och berättar. Ett annat

område som hon menar riskerar att hamna i skymundan är samhällsarbete. ”Samhällsarbete saknas fortfarande i många grundböcker.” För henne är detta särskilt anmärkningsvärt eftersom området internationellt har en betydligt starkare ställning och fortfarande betraktas som en central del av professionen. Hon återkommer också till kvinnors position. ”Majoriteten av socialarbetare är kvinnor. Vi måste ta plats.” Det handlar om representation, men också om vem som definierar vilka frågor som är viktiga.

Om det finns en formulering som fångar hela Päivi Turunens syn på socialt arbete är det den hon använder i slutet av samtalet. När Magdalena frågar vad hon vill skicka med till framtiden svarar Päivi: ”Socialt arbete måste bli mer proaktivt.” Sedan utvecklar hon sin tanke: ”Det handlar inte bara om teknisk myndighetsutövning, utan också om samhällsarbete och socialpolitik.” Socialt arbete måste enligt henne kunna förstå både individers livssituationer och de större samhällsstrukturer som formar dem. Det kräver både kunskap och handlingskraft. Hennes avslutande formulering fungerar nästan som ett manifest: ”Det handlar om att förena analys, engagemang och handling – hjärna, hjärta och hand.”

Samtalet med Päivi Turunen är mer än en återblick på ett långt yrkesliv. Det är också en inbjudan att reflektera över vad socialt arbete är och vad det skulle kunna vara. Genom hela samtalet återkommer Päivi till betydelsen av organisering, samhällsengagemang och kollektiva lösningar. Hon uttrycker oro över individualisering, professionalisering utan praktikförankring och minskat engagemang. Men hon uttrycker samtidigt ett tydligt hopp. Hon tror fortfarande på socialt arbete som förändringskraft.

FORSA framstår i hennes berättelse som en möjlig mötesplats för denna förändringskraft. Inte bara som en organisation för forskare, utan som en arena där forskning, praktik, utbildning och samhällsengagemang kan mötas. Kanske är det just där samtalets viktigaste budskap finns. Socialt arbete kan inte reduceras till en teknik eller en administrativ funktion. Det handlar om människor, relationer, organisering och ansvar för det gemensamma.

Päivi återkommer flera gånger till vikten av att ställa frågor, även obekväma sådana, att synliggöra det som osynliggörs och att skapa mötesplatser där olika röster kan höras. Det gäller kvinnors erfarenheter, praktikernas kunskap, samhällsarbetets betydelse och välfärdsstatens framtid. Genom sina erfarenheter från socialt arbete, forskning och FORSA påminner hon om något som lätt glöms bort: att socialt arbete alltid har handlat om mer än att lösa problem här och nu. Det har också handlat om att förstå samhället, förändra villkor och skapa bättre möjligheter för människor att leva sina liv. Och kanske är det därför hennes sista budskap känns så träffsäkert. Framtidens sociala arbete behöver inte mindre engagemang utan mer. Inte mindre analys utan djupare analys. Inte mindre handling utan modigare handling.

KAPITEL 3

Mellan forskning, praktik och förändringsvilja

Ett samtal mellan Marta Szebehely och Palle Storm om socialt arbete, äldreomsorg och FORSA

Presentation

I det här samtalet möts Palle Storm och Marta Szebehely. Båda är forskare med ett långvarigt engagemang för frågor om äldreomsorg, omsorgsarbete och välfärdspolitik. Palle Storm är socionom och lektor i socialt arbete vid Stockholms universitet. Han har forskat om äldreomsorgens villkor utifrån bland annat genus-, etnicitets- och arbetslivsperspektiv. Hans forskning bygger också på egna erfarenheter från många års arbete inom äldreomsorgen. Marta Szebehely är professor emeritus i socialt arbete vid Stockholms universitet och en av de mest inflytelserika forskarna inom nordisk äldreomsorgsforskning. Sedan 1980-talet har hon studerat omsorgsfrågor ur vardags- och genusperspektiv samt ett socialpolitiskt perspektiv och bidragit till förståelsen av hur välfärdspolitik och organisering påverkar både omsorgsmottagare och omsorgs-

givare. Marta tilldelades FORSA-priset 2024, med följande nominering:

> Marta Szebehely är professor emeritus i socialt arbete med inriktning mot äldre vid Stockholms universitet. Hon har forskat om äldreomsorg och andra omsorgsfrågor ur vardags-, genus- och socialpolitiska perspektiv sedan mitten av 1980-talet. Szebehely har under sitt yrkesliv haft en betydande roll i utvecklingen av svensk forskning om äldreomsorg med fokus på äldreomsorgens praktik, organisering och den svenska välfärdsmodellen. I sin roll som professor på Stockholms universitet har hon väglett ett stort antal doktorander och juniora forskare med vilka hon skapat ett mycket produktivt och framgångsrikt forskarlag. Med en närhet till det praktiska arbetet inom omsorgerna, framför allt äldreomsorgen, har hon lyhört och engagerat formulerat praktikorienterade forskningsfrågor som synliggjort problem, utmaningar men även förbättringspotentialer. I sin roll som forskare har hon även arbetat aktivt för en kunskapsbaserad politik där hon som expert, och i samarbete med fackförbund, bidragit med kunskapsunderlag.

När Palle Storm och Marta Szebehely möts i detta samtal finns en tydlig gemensam utgångspunkt. Båda intresserar sig för hur äldreomsorgens villkor formas i skärningspunkten mellan politik, organisation och människors vardagsliv. De delar också ett intresse för de anställdas arbetsvillkor och för hur förändringar i välfärdsstaten påverkar omsorgens kvalitet och innehåll. Samtalet blir därför inte bara ett möte mellan två generationer av äldreomsorgsforskare, utan också en dialog om kontinuitet och förändring inom svensk äldreomsorg. Genom sina olika erfarenheter och forskningsperspektiv reflekterar Palle och Marta över äldreomsorgens utveckling, dagens utmaningar och de frågor som kommer att vara avgörande för framtidens omsorg.

När samtalet börjar sitter Marta och Palle hemma hos Marta vid hennes köksbord. Kaffet är upphällt, bullarna framdukade och det är tydligt att de känner varandra väl. Tonen är varm, personlig och avspänd. Under många år har de varit kollegor och forskare inom närliggande områden, men framför allt känner de varandra sedan tiden som handledare och doktorand.

Samtalet rör sig mellan personliga minnen, forskningspolitiska frågor, det sociala arbetets utveckling och äldreomsorgens villkor. Det är ett samtal som präglas av gemensamma erfarenheter men också av en tydlig vilja att förstå hur forskning kan bidra till ett bättre samhälle.

Även om båda rösterna bär samtalet är det Martas berättelse som står i centrum. Genom hennes berättelse framträder en forskare som under flera decennier har varit en mycket inflytelserik röst inom svensk äldreomsorgsforskning. Samtidigt återkommer hon gång på gång till att hennes väg in i socialt arbete inte har varit självklar. Det första hon säger om sig själv är: ”Jag är ju inte socionom.” Det är ett konstaterande som återkommer flera gånger under samtalet och som på många sätt blir ett tema. Trots att hon disputerat i socialt arbete, blivit professor och tilldelats FORSA-priset beskriver hon sig fortfarande som någon som kom in i ämnet från ett annat håll. I samtalet med Palle, som har många års erfarenhet av arbete inom äldreomsorgen, är socionom och har disputerat i ämnet, är tillhörigheten till ämnet något som de återkommer till. Men framför allt återkommer de till vikten av att vara nyfiken och öppen samt till ett intresse för att överskrida etablerade gränser.

Från fabriksgolvet till äldreomsorgsforskningen

När Marta berättar om sina tidiga år blir det tydligt att hennes bana var långt ifrån utstakad. När hon gick i gymnasiet visste hon inte ens att socionomutbildningen existerade. ”Hade jag vetat när jag gick gymnasiet att det fanns något som hette socialt arbete och socionomutbildning så hade det inte alls varit omöjligt att jag valt det.” I stället sökte hon sig till psykologi.

Det började med en inspirerande lärare i gymnasiet, men själva universitetsstudierna blev en besvikelse. ”Psykologi var ju inte alls det jag trodde. Det handlade väldigt lite om människor och väldigt mycket om hur hjärnan och perception och sånt fungerade.” En slump ledde henne sedan till Barnbyn Skå, där hon började arbeta och kom i kontakt med forskningsmiljön runt Bengt Börjeson, Sven Hessle, Pär Nygren och Rosmari Eliasson-Lappalainen. Det blev ett avgörande möte. Särskilt betydelsefull blev relationen till Rosmari Eliasson-Lappalainen, som senare skulle bli både handledare, mentor och förebild.

Mellan arbetet på barnbyn och forskarkarriären hann Marta göra något ganska ovanligt. Hon lämnade verksamheten och arbetade sju år som spollindare i elektronikindustrin. När Palle frågar om den perioden svarar hon sakligt: ”Jag skulle väl kanske göra lite revolution också. Det var tidsandan.” Hon minns arbetet med värme. ”Det var ett bra jobb och jag tyckte att det var kul att linda spolar. Jag tyckte det var meningsfullt och man kunde gå hem och känna att man var färdig med jobbet.”

Fabriksåren kom senare att få större betydelse för hennes forskning än hon först anade. När Rosmari Eliasson-

Lappalainen försökte locka in henne i äldreomsorgsforskning var det just de erfarenheterna hon lyfte fram. Marta minns hur skeptisk hon först var. ”Äldreomsorg, jag vill hålla på med ungdomsarbetslöshet, det verkar mycket roligare.” Men Rosmari såg något annat. ”Om du nu ska ta dina erfarenheter från fabriken, ett lågavlönat kvinnoarbete i elektronikindustrin, och så ska du jämföra det med ett annat lågavlönat kvinnoarbete.” Plötsligt blev äldreomsorgen inte främst en fråga om människors åldrande utan om arbete, arbetsvillkor och kvinnors situation på arbetsmarknaden. Marta sammanfattar själv betydelsen av detta vägval: ”Då tyckte jag att det lät inte som äldreomsorg utan som kvinnoarbete och det tyckte jag lät kul.” Det blev början på en forskarbana som skulle pågå i mer än fyrtio år.

När Marta väl började sitt avhandlingsarbete försvann fabriken som konkret jämförelseobjekt, men arbetsvillkoren fortsatte att stå i centrum. Avhandlingen byggde på ett omfattande fältarbete där hon följde hemtjänstpersonal i deras vardag. ”Jag gick med personal i hemtjänsten. Gick tillbaka och träffade de gamla. Jag skriver faktiskt gamla i min avhandling. Gick tillbaka, träffade och intervjuade dem och så intervjuade jag personalen.” Det är ett arbetssätt som säger mycket om hennes syn på forskning. Hon nöjer sig inte med den ena partens perspektiv utan vill förstå relationen mellan omsorgsgivare och omsorgstagare. Samtidigt beskriver hon att hon egentligen inte såg sig som en socialarbetesforskare under den här tiden. ”Jag tänker omsorg och omsorgsarbete.” Ändå blir hon med åren allt tydligare i sin uppfattning att äldreomsorgen inte bara är en del av det sociala arbetet utan en av dess mest centrala delar. Palle återkommer flera gånger till att äldreomsorgen ofta

hamnar i skymundan. ”Jag tycker att det är väldigt många som glömmer bort att äldreomsorg är socialt arbete.” Marta håller med. ”Det är ju större delen utav resurserna och folket som får insatser.” Att äldreomsorgen ibland hamnar i skuggan av andra områden inom socialt arbete ser de båda som problematiskt. Inte minst eftersom det påverkar vilka frågor som får uppmärksamhet, vilka röster som hörs och vilka verksamheter som betraktas som centrala.

Att upptäcka siffrornas magi

Ett av samtalets intressanta teman handlar om forskningsmetoder och kunskapens genomslag. Marta började som kvalitativ forskare. Hennes avhandling byggde på observationer, intervjuer och närvaro i verksamheten. Men efter disputationen fick hon ett uppdrag från Socialstyrelsen som gick ut på att analysera statistiskt material om äldreomsorgens förändringar. Resultatet blev en ögonöppnare. ”Då fick jag en rubrik på löpet. Kvinnor får mindre äldreomsorg.” Det ledde fram till en viktig insikt. ”Då insåg jag att om man ska bli hörd och få något slags politisk effekt då ska man komma med siffror. Tyvärr. Så jag upptäckte siffrornas magi tror jag.” Det finns både fascination och kritik i formuleringen. Marta ser kraften i kvantitativa data men är samtidigt medveten om riskerna.

Denna dubbla hållning återkommer när hon talar om forskningens syfte. Hon hänvisar flera gånger till Rosmari Eliasson-Lappalainens beskrivning av forskningens tre drivkrafter: ”Rosmari kallar det för nyttan, nöjet och kritiken. Hon var kritisk mot det som hon kallar nyttan som är att man sätter upp fingret i luften och känner efter vad

vill makten ha." För Marta handlar forskning inte om att leverera beställningsjobb åt makthavare. Samtidigt anser hon att forskare har ett ansvar att bidra till samhällets utveckling. "Vi är skattefinansierade, alla vi som forskar är skattefinansierade." Det innebär enligt henne också ett ansvar att dela kunskap och bidra till förbättringar.

Har forskningen egentligen gjort skillnad? Marta svarar ärligt: "Lyssnar gör de men jag är inte säker på att de tar till sig kunskapen." Hon fortsätter: "Jag kan ju inte se att det har blivit bättre i äldreomsorgen." Det är en ovanligt självkritisk reflektion från en forskare med ett mycket stort genomslag. Men sedan kommer den tanke som kanske bäst fångar hennes hållning: "Sen kan man möjligtvis tänka att hade det blivit ännu sämre om inte vi hade hållit emot?" Och trots tvivlet landar hon i ett tydligt ställningstagande: "Men jag tycker ändå att man bör försöka."

Forskning, praktik och FORSA som mötesplats

Ett tema som genomsyrar samtalet är betydelsen av mötet mellan forskning och praktik. I samtalet med Palle återkommer Marta ofta till risken att forskare fjärmar sig alltför mycket från verkligheten. När Palle frågar om FORSA:s betydelse svarar hon: "Jag tror att det är viktigt att det finns någon som trycker på att vad forskare gör är viktigt. Men forskare ska också lära av fältet så att de inte sitter i elfenbenstorn och detaljstuderar någonting som inte har relevans för praktiken." Det hon sedan formulerar är kanske samtalets kärna: "Forskningen kan lära av praktiken, praktiken kan lära av forskningen."

Just detta ömsesidiga lärande lyfter hon också fram som själva grundidén med FORSA. För Marta är FORSA inte bara en organisation utan verkligen en *mötesplats* där forskare, socialarbetare, chefer, brukare, anhöriga och politiker kan mötas. Hon nämner också *Socialvetenskaplig tidskrift* som ett konkret uttryck för samma idé. ”Det var jättebra att det kom en tidskrift som vände sig till både forskning och fält.” Palle instämmer: ”Det är en typ av artiklar som går att skicka ut också. Just att den är väldigt praktikbaserad utan att bli ateoretisk för den delen.”

Båda uttrycker en oro över att allt fler forskare främst skriver för andra forskare och att det svenska språket tappar mark. Marta är tydlig: ”Om man inte skriver på svenska så har man ju väldigt små möjligheter att påverka det svenska sociala arbetet.” Det handlar inte om motstånd mot internationell forskning. Tvärtom lyfter hon fram värdet av internationella samarbeten och nordiska nätverk. Men kunskap måste också finnas tillgänglig där den ska användas.

När Marta ombeds sammanfatta utvecklingen inom äldreomsorgen under de decennier hon varit verksam använder hon tre ord: ”Åtstramning, marknadisering, detaljstyrning.” Enligt henne hänger dessa processer tätt samman. Samtalet återkommer flera gånger till hur förändringarna påverkar personalens arbetsvillkor. Både Marta och Palle beskriver ett arbetsliv där tidspress, kontroll och bristande handlingsutrymme blivit allt vanligare. Marta sammanfattar sin forskning om vad som skapar god omsorg: ”Det handlar om tid, det handlar om stöd, det handlar om handlingsutrymme och kontinuitet.” Senare lägger hon till ytterligare en faktor: ”Och så ska man gärna ha återhämtning.”

Våga lämna forskningens elfenbens-torn!
VERKLIGHETEN

I den nyligen publicerade rapporten *Allt fler vill sluta i äldreomsorgen – varför och vad kan göras?* ser hon oroande tecken: ”2015 var det 49 procent och nu är det 67 procent som uppger att de allvarligt övervägt att lämna yrket.” För Marta är detta inte bara en arbetsmiljöfråga utan även en kvalitetsfråga. En hög omsättning av personal har direkta och allvarliga konsekvenser för förutsättningarna att få god omsorg. Palle formulerar samma tanke på ett sätt som fastnar hos henne: ”En god äldreomsorg kräver goda villkor både för de som ger och tar emot omsorgen.” Marta återkommer till formuleringen mot slutet av samtalet och konstaterar att den fångar någonting grundläggande. Omsorgens kvalitet kan inte skiljas från personalens arbetsvillkor.

Reflektioner: hopp, motstånd och framtidens sociala arbete

Trots att mycket av samtalet handlar om problem slutar det inte i en pessimistisk hållning inför framtiden. Tvärtom återkommer både Marta och Palle till vikten av hopp, engagemang och kollektiva motkrafter. Palle betonar gång på gång vikten av att hjälpa studenter och yrkesverksamma att identifiera orimliga villkor. ”Stå upp för det som du tycker är rätt och lär dig urskilja det som är orimliga villkor.” Marta lyfter fram betydelsen av organisering och gemenskap. ”Att träffas över gränsen är jätteviktigt och då är FORSA ett sådant forum.” Särskilt viktigt tycker hon att det är att nå doktorander och studenter. ”Glöm inte, det finns någon som heter FORSA här.” Kanske är det också där samtalet till sist landar. Inte i en berättelse om

färdiga lösningar, utan i en berättelse om relationer. Om vikten av att människor möts över gränser mellan forskning och praktik, mellan generationer och mellan olika erfarenheter.

Mot slutet säger Marta något som kanske kan sammanfatta hennes forskargärning: ”Jag vill ha med det hoppfulla sociala arbetet. Det är så mycket bra som görs.” Båda enas om betydelsen av att undersöka lovande verksamheter och det som fungerar, det som på engelska brukar benämnas *promising practices*. Trots åtstramningar, marknadisering och detaljstyrning finns fortfarande starka drivkrafter hos både forskare, studenter och yrkesverksamma. Det finns en vilja att göra skillnad. Detta är saker som förenar Martas berättelser från Barnbyn Skå, fabriken, äldreomsorgen och FORSA. En envis övertygelse om att kunskap spelar roll. Att forskning måste vara relevant för människors liv. Och att socialt arbete, när förutsättningarna finns, har kraft att förändra.

KAPITEL 4

Att se människan i samhället – och samhället i människan

Ett samtal mellan Stefan Morén och Robert Grahn om socialt arbete, teoriutveckling och FORSA

Presentation

I det här samtalet möts Robert Grahn och Stefan Morén. Robert är socionom och filosofie doktor i socialt arbete samt verksam som universitetslektor vid Umeå universitet. Han har en bakgrund inom öppenvårdsbehandling för ungdomar och forskar om substansberoende, socialtjänstens arbete och sociala insatser för utsatta grupper. Stefan är professor emeritus i socialt arbete vid Umeå universitet och har varit tongivande inom utvecklingen av teori som är till för och baserad på det sociala arbetets praktik. Robert Grahn och Stefan Morén har båda rötter i socialt arbete, de har båda gått vägen från praktik till akademi och båda bär på en stark övertygelse om att socialt arbete inte kan förstås utan att teori och praktik hålls samman.

Under flera decennier var Stefan en av de personer som bidrog till att forma ämnet socialt arbete som akademisk

disciplin i Sverige. Många socionomer känner också till honom som författaren bakom *Förändringens gestalt*,[1] en bok som kommit att prägla generationer av socionomers sätt att förstå sitt framtida yrke.

Robert Grahn kommer från en senare generation. Han läste själv *Förändringens gestalt* som socionomstudent och arbetar i dag som lärare och forskare inom socialt arbete. Samtalet blir därför inte bara en intervju utan också ett möte mellan generationer, där frågor om det sociala arbetets historia, nutid och framtid får ta plats.

Det är också ett samtal om FORSA:s betydelse. Inte bara som organisation utan som en plats där idéer kunnat utvecklas, relationer byggas och forskare växa. Men framför allt är det ett samtal om det sociala arbetet: hur det kan förstås, varför det behöver ett eget språk och vad som händer när människor vågar utsätta sig för praktiken i stället för att hålla den på avstånd.

Människan i samhället – samhället i människan

Stefan Morén tillhör de personer som varit med under nästan hela den moderna historien för ämnet socialt arbete i Sverige. Men han har inte alltid befunnit sig i akademin. Innan forskarutbildningen arbetade han under tio år inom socialt arbete, både på behandlingshem för personer med missbruksproblem och inom socialtjänsten. Denna bakgrund kom att prägla hela hans forskargärning.

1. Stefan Morén, *Förändringens gestalt. Om villkoren för mänskligt bistånd*. Stockholm: Publica 1992.

Ett av de mest centrala perspektiven i Stefans tänkande är att det sociala arbetet alltid befinner sig mellan individen och samhället. ”För socialarbetaren handlar det om att se människan i samhället – men också om att se samhället i människan”, säger han. Det är en formulering han återkommer till och som sammanfattar mycket av hans syn på socialt arbete. Stefan menar att socialarbetare ständigt verkar i ett spänningsfält där individuella erfarenheter, relationer och livsöden är sammanvävda med samhälleliga strukturer, villkor och maktförhållanden. Om fokus läggs helt på individen riskerar de samhälleliga orsakerna till utsatthet att försvinna ur sikte. Om fokus läggs helt på strukturerna riskerar människan att försvinna. Det sociala arbetets uppgift är att hålla båda perspektiven levande samtidigt.

Samtalet tar sin början i *Förändringens gestalt*. Robert berättar att boken fortfarande har en särskild plats hos många socionomer som utbildades under 1990-talet och början av 2000-talet. Han minns själv hur den dök upp tidigt under socionomutbildningen: ”Den boken, för mig som ganska ny student, gav intryck. Jag minns den än i dag. Det finns delar i den som jag fortfarande bär med mig. Som ligger som en liten grundsten i hur jag ser på socialt arbete och hur socialt arbete ska bedrivas praktiskt.”

Det visar sig snabbt att han inte är ensam. När han återförenas med gamla kurskamrater flera decennier senare och nämner att han ska träffa Stefan Morén reagerar alla på samma sätt. Stefan själv har nyligen återvänt till boken efter många år på avstånd från akademin. Det är en upplevelse som överraskar honom.

Att utveckla ett språk för socialt arbete

Ett framträdande tema i samtalet är språk. Stefan återkommer flera gånger till att socialt arbete behöver ett eget teoretiskt språk. Inte för att skapa avstånd till praktiken utan tvärtom för att kunna förstå den. Han beskriver hur socialt arbete som akademiskt ämne under de första åren saknade ett eget teoretiskt språk. Ämnet hämtade sina begrepp från andra discipliner. Stefan berättar: ”När jag kom in i bilden som doktorand 1982 var ämnet alldeles nytt. Då fanns ju ingen egen teori för socialt arbete, utan vi lutade oss emot andra etablerade ämnen som sociologi, psykologi, statsvetenskap och samhällsekonomi.”

För Stefan blev detta ett tomrum som behövde fyllas. Hans avhandling *Organisationens mänskliga insida* från 1988 blev ett första steg.[2] Där studerade han organisationer inifrån och ut och analyserade de budskap som förmedlades mellan olika nivåer i organisationen. Ett resultat som gjorde starkt intryck på honom var hur socialarbetare genom organisationens språk och dess ”underförstådda koder” förväntades ”hålla en viss distans till klienterna, att inte komma för nära. Som ett eko från den socialadministrativa strukturen.”

Robert beskriver hur *Förändringens gestalt* hjälpte honom som student att få just ett sådant språk som Stefan sökt, ett teoretiskt språk för det sociala arbetet som hjälper en att förstå praktiken. Stefan betonar att teorier dock aldrig får bli frikopplade från erfarenheter. Tvärtom måste de hela tiden hämtas ur praktiken och återvända till praktiken:

2. Håkan Larsson & Stefan Morén, *Organisationens mänskliga insida. Om det sociala arbetets utvecklingsmöjligheter*. Umeå: Institutionen för socialt arbete 1988.

”Den nya kunskapen måste genereras ur praktiken. Man måste ständigt utsätta sig för praktiken.” Att ”utsätta sig för praktiken” handlar om mer än att samla data eller göra intervjuer. Det handlar om att låta sina egna idéer prövas mot verkligheten. Om att vara beredd på att teorier måste omprövas när de möter människors erfarenheter. Robert fångas av formuleringen: ”Det är häftigt det du säger om att våga utsätta sig för praktiken. Det säger någonting om hur du tänker kring akademin. Akademin kan vara lite feg ibland. Vi törs inte möta verkligheten där ute.”

Stefan håller fast vid det perspektivet. För honom har forskning aldrig handlat om att skapa teorier på avstånd från vardagens sociala arbete. Forskningen måste i stället växa fram i mötet med människor, verksamheter och professionella erfarenheter. När Robert frågar om vad som är viktigast inför framtiden återvänder Stefan till det som varit kärnan i hans tänkande under hela karriären: ”Socialarbetarens uppgift är att företräda och bistå förfördelade och utsatta människor i samhället.” Han menar att detta är det sociala arbetets grundläggande professionsuppdrag. Ett uppdrag som ytterst inte kommer från organisationen utan från samhället. ”Det handlar om samhällets moraliska uppdrag till socionomprofessionen: att företräda och bistå utsatta människor.”

För att kunna utföra sitt uppdrag måste socialarbetaren utveckla ett särskilt professionellt seende. En intressant del av samtalet handlar om Stefans möte med verksamheten Oden i Skellefteå – som bland annat arbetar med människor med missbruksproblem – under de sista åren före pensioneringen. Forskargruppen ville studera metoder i socialt arbete. Men vad de fann ledde dem delvis på andra

vägar. Socialarbetarna på Oden utgick från att klienterna i många fall visste sina mål och att de också satt inne med lösningarna. Stefan säger: ”Av socialarbetarna krävdes alltså en följsamhet i dubbel bemärkelse: man följer klientens mål, men också dennes metod för att uppnå målet. Man måste alltså vara öppen inför frågan: Vem är det som sitter inne med metoden?”

För Stefan Morén ledde detta till en insikt som har präglat hans tänkande: kunskap handlar inte enbart om att tillämpa forskningsbaserade metoder, utan också om att skapa villkor där människor själva kan utveckla lösningar. Denna kunskapssyn ligger nära Stefans förståelse av att relationen mellan klient och socialarbetare är central för att förändring ska kunna ske. Men det är också viktigt att förstå att relationsarbetet ofta präglas av risktagande: ”Insatserna i socialt arbete balanserar mellan två risktaganden. Att tränga sig på och att kränka när man borde låta vara, eller att överge när man borde stå kvar. Att stå kvar med sitt erbjudande om mänskligt bistånd, men utan att kränka och att tränga sig på, det är en central aspekt av socialt arbete.”

Huset socialt arbete

Ett av Stefans bestående bidrag till utbildningen i socialt arbete är modellen ”Huset socialt arbete”. Den utvecklades som ett pedagogiskt verktyg för att hjälpa studenter att förstå sambandet mellan teori, praktik och profession. När Robert berättar att modellen fortfarande används blir Stefan uppenbart överraskad: ”Menar du att ni använder det fortfarande, det där huset?” Svaret är ett entusiastiskt ja.

Än i dag används modellen när studenter kommer tillbaka från sin verksamhetsförlagda utbildning. Robert beskriver hur den hjälper studenterna att analysera sin praktik på flera nivåer samtidigt: ”Det är skitläckert att sitta i rummet och lyssna på de här studenterna. Hur de får ihop det. De fattar hur metod och teori hänger ihop och att det finns det här med perspektiv på människan.”

För Stefan var huset ett sätt att synliggöra att socialt arbete består av flera olika kunskapsnivåer. Genom bilden av ett hus med flera våningar ville han visa att professionell kunskap består av just flera plan på en gång: ”Att vara professionell innebär att vara bra på att göra det man gör, men det innebär också att man är bra på att veta på vilka grunder man gör det man gör.”

Han ville att studenterna skulle förstå att professionellt arbete inte bara handlar om handling utan också om reflektion. Den forskningsbaserade utbildningen ger redskap för att förstå, analysera och kritiskt granska den egna praktiken. Det är kombinationen av praktik och reflektion som skapar professionell kompetens. Stefan utvecklar: ”Om socionomutbildningen vore en yrkesskola skulle man bara behöva känna till våningarna ett och två. Men eftersom det är en vetenskapligt grundad professionsutbildning så behöver man känna till samtliga nivåer och hur man orienterar sig mellan de olika rummen.”

Det handlar om mer än att lära sig metoder. Det handlar om att förstå varför man använder en metod, vilka teorier den bygger på och vilken människosyn som ligger bakom den.

Handen i handsken

Samtalet återkommer flera gånger till en fråga som blivit alltmer aktuell under senare år: relationen mellan metod och profession. Robert beskriver hur dagens sociala arbete ofta påverkas av krav på evidensbasering och manualbaserade arbetssätt. Stefan är inte emot metoder. Men han menar att metoder aldrig kan förstås isolerat. Han återkommer till den metafor som blivit ett av hans mest citerade bidrag i ämnet, den som handlar om handen och handsken: ”Om metoden betraktas som en handske, en arbetshandske, så är relationsskapandet handen som gjuter liv i denna handske, som gör att saker och ting kan hända.”

Handsken är verktyget, metoden eller modellen. Handen är relationen, omdömet och socialarbetarens professionella förmåga. ”Man måste ha en varm hand i handsken. Och det är det som jag fortfarande tror att man inte riktigt har förstått”, säger Stefan.

Synsättet bakom handen och handsken utvecklades bland annat genom den tidigare nämnda forskningen i verksamheten Oden, där Stefan mötte socialarbetare som utgick från att klienterna ofta själva bär på lösningarna. Det gjorde starkt intryck på honom och stärkte hans övertygelse om att socialt arbete inte kan reduceras till en fråga om att välja rätt metod.

När samtalet kommer in på socialarbetares villkor beskriver Stefan en förändring som han ser som särskilt viktig, nämligen framväxten av en starkare professionell identitet: ”Socialarbetare har en större professionell medvetenhet i dag än när jag kom ut som socialarbetare.” Förändringen hänger nära samman med utbildningens utveckling och den ökade forskningsanknytningen.

Samtidigt varnar Stefan för det han tidigare kallat professionell självbegränsning. Han menar att socialarbetare ibland underskattar sin egen kompetens. Det handlar inte om att förneka att arbetet är svårt, tvärtom: ”Man klagar över att arbetsuppgifterna är svåra och krävande, när det i stället borde vara så att man upplever sitt arbete som en stimulerande utmaning. Inom vilken annan kvalificerad profession klagar man över för svåra arbetsuppgifter?” Robert känner igen resonemanget från sina egna studier av fältarbete. Där möter han socialarbetare som visar ett starkt professionellt självförtroende.

När Stefan beskriver hur det sociala arbetet har förändrats under hans yrkesliv pekar han framför allt på en sak: professionaliseringen. När han började arbeta under 1970-talet användes knappast ens begreppet profession. ”Arbetsuppgiften definierades helt enkelt av den verksamhet eller organisation där man arbetade”, förklarar han. På samma sätt identifierade sig socialarbetarna i första hand med den organisation där de var anställda. För att beskriva detta använder Stefan en träffande metafor hämtad från Woody Allens film *Zelig*: ”Socialarbetare hade en benägenhet att smälta in i den socialadministrativa regeltapet som man för tillfället stod framför.” Resultatet blev att den professionella identiteten riskerade att bli svag. I dag ser han en annan situation: ”Socialarbetare har större självförtroende i dag, inte minst teoretisk medvetenhet och dito självförtroende.”

När Stefan talar om professionen återkommer han ofta till uppdraget. Från vem får socialarbetaren egentligen sitt uppdrag? Svaret är mer komplext än det först kan verka. Det kan tyckas självklart att uppdraget kommer från organisationen där socialarbetaren är anställd som

socialsekreterare, kurator eller behandlare. Men det är inte hela bilden. Klienternas behov är också en del av uppdragets grund. ”Det är lika naturligt att säga att uppdraget kommer från klienten”, menar Stefan. Dessutom finns ett tredje perspektiv, som Stefan formulerar så här: ”Det är samhällets uppdrag till professionen socionomer att på olika sätt företräda och bistå medborgare som av olika skäl hamnar i utsatta livssituationer.”

Stefan beskriver socialt arbete som ett moraliskt samhällsuppdrag. Det innebär också att socialarbetare ibland kan behöva stå i konflikt med sin egen organisation för att värna klientens behov. ”Socialarbetare kan ibland behöva verka i ett motsatsförhållande till den egna organisationens uppdrag och mandat.”

Pionjärandan och FORSA som växtplats

När Stefan Morén minns FORSA:s första år återkommer han till känslan av att vara med om något nytt. Konferensen i Lövånger 1984 blev en viktig milstolpe. Han minns framför allt vad FORSA betydde för unga forskare. De återkommande konferenserna skapade möjligheter att pröva tankar, presentera forskning och bygga nätverk: ”Vi kände ett slags pionjäranda, att vi fick vara med om att starta något helt nytt. Det var en skola som var ovärderlig. Vi lärde känna varandra och vågade. Vi utbytte erfarenheter och lärde oss.”

När Stefan Morén antogs som doktorand 1982 var socialt arbete fortfarande ett mycket ungt akademiskt ämne. Hans berättelse handlar därför inte bara om hans personliga utveckling som forskare utan också om det sociala

arbetets utveckling som akademiskt ämne och profession. För Stefan och många andra var FORSA särskilt betydelsefullt på grund av det internationella inslaget. Bengt Börjeson, den förste professorn i socialt arbete, hade till den första FORSA-konferensen i Lövånger bjudit in forskare och studenter från School of Human Services i New Hampshire. ”Besökare från Amerika alltså, vilken grej!”, minns Stefan.

För unga doktorander från Umeå blev detta en öppning mot världen. För Stefan fick resan till USA året därpå stor betydelse. Den ledde till samarbeten och nya perspektiv. Men kanske viktigast av allt blev insikten att ny kunskap inte alltid måste komma utifrån. När Stefan vid ett senare tillfälle träffade en forskare som han länge beundrat i Berkeley i Kalifornien blev han besviken. Det blev en viktig lärdom: ”Allt är inte så märkvärdigt som kommer från den större världen. Det gäller att våga tro på sig själv och de egna perspektiven.”

För Stefan hade FORSA inte enbart betydelse som kunskapsarena utan som en miljö där forskare kunde växa in i sin egen röst utan att omedelbart utsättas för den hårdaste akademiska konkurrensen och kritiken. En arena där man kunde utveckla både kunskap och självförtroende.

Reflektioner

Det som framträder i detta samtal är bilden av ett livslångt engagemang för socialt arbete som kunskapsområde och profession. Stefan Moréns berättelse är på många sätt berättelsen om socialt arbete som akademiskt ämne i Sverige. Stefan var med från början, när ämnet fortfarande

sökte sitt språk och sina teoretiska utgångspunkter. Han har bidragit till att utveckla perspektiv som hjälpt det akademiska ämnet att stå på egna ben. Samtidigt har han aldrig tappat kontakten med praktiken. Genom hela samtalet återkommer samma grundläggande tanke: socialt arbete handlar om relationer. Relationen mellan människa och samhälle. Mellan teori och praktik. Mellan forskning och erfarenhet. Mellan socialarbetare och klient.

Stefan beskriver inte socialt arbete som en samling metoder eller organisatoriska uppgifter. För honom handlar det om någonting större. Om människors utsatthet. Om relationers betydelse. Om förmågan att förstå både individen och samhället. Flera teman löper som röda trådar genom samtalet. Ett är vikten av att utveckla ett eget språk för socialt arbete. Ett språk som hjälper professionen att förstå sina uppdrag och sitt ansvar. Ett annat är betydelsen av att ständigt låta sig utmanas av praktiken, eller, som Stefan säger, ”översköljas” av den. Ett tredje är professionens självständighet och självförtroende. Ett fjärde är FORSA – inte bara som organisation utan som en mötesplats där idéer får växa och människor utvecklas.

När samtalet närmar sig sitt slut återkommer Stefan till det som kanske är hans viktigaste budskap: att socialt arbete i grunden handlar om att värna ett särskilt sätt att se världen. Ett professionellt seende som gör det möjligt att upptäcka både människors utsatthet och de samhällsvillkor som skapar den. Kanske är det detta som gör att hans tankar fortfarande lever kvar hos studenter, forskare och socialarbetare långt efter att han själv lämnat föreläsningssalarna. De påminner om något grundläggande: att socialt arbete inte bara är ett yrke, utan också ett moraliskt uppdrag.

teoriplanet
individ
samhälle
MIN METOD
DET MORALISKA UPPDRAGET
praktikplanet

Stefans medskick till framtidens socialarbetare är enkelt men samtidigt djupt: ”Socialarbetaren bär på samhällets moraliska uppdrag till professionen: att företräda och bistå människor i samhället som befinner sig i utsatta livssituationer.” Och kanske sammanfattar följande ord både hans egen forskargärning och det sociala arbetets kärna: ”Det handlar också om att vårda det professionella seendet: att se människan i samhället, men också att se samhället i människan.”

Det är, som han själv säger, ett mycket fint uppdrag.

KAPITEL 5

Att värna barnen, professionen och hoppet

Ett samtal mellan Gunvor Andersson och Ingrid Höjer om barns röster, professionen och FORSA

Presentation

I det här samtalet möts Gunvor Andersson och Ingrid Höjer. Gunvor är filosofie doktor i psykologi och professor emerita i socialt arbete. Hon har varit verksam på Socialhögskolan i Lund i många år. Gunvor tilldelades FORSA-priset 2007. Så här löd motiveringen:

> Långt innan barnperspektivet blivit ett begrepp inom socialt arbete och barnavård synliggjorde Gunvor Andersson utsatta barns villkor i samhället. Hennes forskning har i hög grad givit betydelsefull kunskap till socialtjänstens praktik.
>
> Av Gunvor Anderssons forskning kan särskilt nämnas hennes unika longitudinella studie av barn placerade på barnhem. Med stort engagemang har hon kunnat ge en ovanligt god bild av både socialtjänstens insatser, barnen i den sociala barnavården och deras liv.
>
> Gunvor Andersson har också en förmåga att på ett pedagogiskt och skickligt sätt inbjuda praktiker inom socialtjänsten

till dialog. Hon har påvisat att erfarenhetskunskap och forskning kan förenas inom den sociala barnavården genom att beskriva aktuella teorier, relevanta för socialarbetare, både i skrifter och vid möten med praktiker.

Gunvors samtalspartner Ingrid Höjer är socionom med många års erfarenhet från arbete inom socialtjänsten: som socialsekreterare, fältassistent och familjehemssekreterare. Ingrid disputerade i socialt arbete 2001 och har varit verksam på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, sedan 2012 som professor.

Gunvor och Ingrid är inte vilka professorer som helst – de är två kvinnor som har ägnat sina professionella liv åt utsatta barns livsvillkor och socionomers arbete för att hjälpa och stödja barn. De har under hela sina karriärer konsekvent riktat blicken mot de barn som haft minst möjlighet att själva göra sina röster hörda. De är också kollegor och har känt varandra i närmare trettio år. De har samarbetat som forskare och de är vänner. Första gången de möttes var i slutet av 1990-talet då Ingrid, som då var doktorand, deltog i den nationella forskarkursen ”Barnet i forskning”, en kurs som Gunvor ansvarade för. Det mötet blev början på ett långvarigt samarbete som kom att omfatta forskarnätverk, konferenser, forskarkurser, läroböcker och otaliga diskussioner om barn, familjer och socialt arbete.

Samtalet handlar om minnen, professionella värderingar och vad som egentligen är kärnan i socialt arbete. Men det handlar också om en profession som förändrats, ibland på sätt som väcker oro, och om vikten av att fortsätta försvara relationer, kunskap och professionellt omdöme i socialt arbete.

De små barnen

När Gunvor beskriver sina tidiga erfarenheter i yrkeskarriären går hon tillbaka till början av 1970-talet. Hon var utbildad psykolog och arbetade vid Psykologiska institutionen i Lund. År 1972 anställdes hon vid Malmö socialförvaltning med placering på Enebackens barnhem. Det var en annan tid. Socialtjänstlagen fanns ännu inte, berättar Gunvor: ”Då gällde fortfarande barnavårdslagen, nykterhetslagen och lagen om socialhjälp. 1980 års socialtjänstlag trädde i kraft 1982, den byggde ju på nya tankar och hade ledord som helhetssyn, normalisering, kontinuitet, flexibilitet.”

Socialt arbete var knappt etablerat som akademiskt ämne vid den här tidpunkten, och socialhögskolorna hade inte någon egen forskning att tala om. Samtidigt pågick stora förändringar. Gunvor berättar att hon under sin tid på Enebacken utöver sina ordinarie uppgifter också lade tid på att systematisera kunskap om arbetet som bedrevs på barnhemmet: ”Jag började göra systematiska studier långt innan jag hade en tanke på att det skulle bli en avhandling i psykologi.”

De studier som hon då inledde blev sedan grunden till avhandlingen *Små barn på barnhem*. Fokus låg på de yngsta barnen, de mellan noll och fyra år. Genom hela samtalet återkommer Gunvor till just dessa barn, de mindre barnen: ”Det är de mest sårbara barnen, de som är noll till fyra år. Därför att de är mest sårbara både vad det gäller föräldrarnas tillkortakommanden och bristerna i samhällsvården.” Det är tydligt att detta perspektiv har format Gunvors forskning. Forskningsprojekten har varit olika, men den röda tråden har varit densamma: de yngsta

barnen, familjer i utsatta situationer och samhällets ansvar. När hon blickar tillbaka konstaterar hon att hon skrivit mer än sjuttio vetenskapliga publikationer och ett stort antal rapporter. Hon konstaterar också – med ett visst mått av självironi – att titlarna är påfallande lika varandra: ”Jag skulle verkligen önska nu i efterhand att jag haft lite större variation i titlarna. Det ser ju ut som om det var samma projekt, men [de var] ganska olika.”

Gunvor har haft en konsekvent hållning under hela yrkeskarriären. Under mer än fyrtio år har hon återvänt till samma grundläggande frågor: Vad händer med utsatta barn? Hur fungerar samhällets stöd? Och hur påverkar de beslut som fattas barnens fortsatta liv? FORSA-pristagaren har haft en imponerande uthållighet och lämnat ett imponerande kunskapsbidrag efter sig.

Med utgångspunkt i praktiken

Något som blir tydligt när Gunvor och Ingrid samtalar är hur deras forskningsfrågor har vuxit fram ur praktikens utmaningar; de faktiska problem som socialarbetare möter i sitt dagliga arbete. Ett exempel är en studie som Gunvor genomförde av socialtjänstens arbete med små barn. Under tiden hon hade ett forskarassistentstipendium följde hon närmare tvåhundra pågående barnavårdsärenden i tio kommuner. Hon intervjuade socialsekreterare och följde ärenden över tid med ambitionen att förstå hur bedömningar gjordes. Fokus låg på de gränsdragningar som socialsekreterarna ständigt tvingades göra i relation till barnens situation. När leder oron för ett barn till fortsatt utredning och när gör den inte det? När räcker stöd-

insatser? När måste ett barn placeras utanför hemmet? När är tvång nödvändigt?

I samtalet mellan Ingrid och Gunvor är det uppenbart att de här frågorna är minst lika aktuella i det sociala arbetet i dag. På sätt och vis har de också fått en helt ny laddning. Inte bara på grund av de politiska förslag som lagts fram om ökade inslag av tvång inom socialtjänstens arbete med barn och unga, utan också på grund av den så kallade LVU-kampanjen och flera medialt uppmärksammade fall där barn placerats på oklara eller felaktiga grunder. Och den viktigaste frågan är kanske hur man som professionell ska kunna fatta beslut under ett så stort mått av osäkerhet. ”Det var uppenbart att gränssättningen är ett svårt uppdrag för handläggande socialsekreterare”, minns Gunvor från sin studie.

Att skriva läromedel med utgångspunkt i forskningen har varit en viktig del av både Gunvors och Ingrids arbete. Det handlar i grunden om att den kunskap som genereras i forskningsprojekten ska bidra till socionomstudenternas lärande, men också om att föra ut kunskapen till praktiken. Att artiklar skrivs på svenska spelar också stor roll för det arbetet. Här lyfter Gunvor och Ingrid fram vilken betydelse FORSA haft som huvudman för *Socialvetenskaplig tidskrift*. Att forskare genom åren har haft möjlighet att publicera sig på svenska har varit viktigt för att kunskapen ska komma professionen till del, menar de. Däremot anser de att det är ett stort problem att de rådande styrsystemen inom akademin premierar vare sig svenska artiklar eller dialog med fältet, utan snarare främjar engelska artiklar eftersom de är viktigare för meritering och resurstilldelning. Att detta är särskilt problematiskt på en professionsutbildning och för

professionen ser Ingrid och Gunvor som uppenbart, och situationen bekymrar dem båda.

Gunvor och Ingrid kommer båda från det sociala arbetets fält – de har själva gedigna erfarenheter av att arbeta på fältet, nära barn, ungdomar och deras familjer. De frågor som de tog med in i akademin från praktiken har sedan kommit att bli deras forskningsämnen. Det ligger inte så långt bort att tro att det också är erfarenheterna från fältet som har gjort att deras engagemang för kopplingen mellan praktik och akademi är så starkt.

De ger många exempel på hur de gjort för att ge något tillbaka till praktiken. Bland annat förmedlar de kunskap genom vetenskapliga artiklar på svenska och undervisningsmaterial för yrkesverksamma och studenter. Gunvor berättar att hon genom åren har hållit över 130 föreläsningar för socialarbetare som möter barn och unga i sitt arbete. Det säger något om det stora och genuina engagemanget för det som inom akademin kallas tredje uppgiften, eller om man så vill forskningskommunikation. Om en vilja att ta ansvar i kunskapsutbytet mellan forskning och praktik på det sociala arbetets fält.

Barnens röster

Det finns ett annat tema som återkommer genom samtalet, och det är vikten av att lyssna på barnen själva. Gunvor beskriver flera studier där hon lyckats intervjua barn direkt om deras vardagsliv, erfarenheter och upplevelser. Särskilt nämner hon sin studie där tioåringar i familjehem fick berätta om sina liv. Barnen berättade om morgnar, skoldagar, fritidsaktiviteter och relationer. Om sådant som

många vuxna kanske skulle betrakta som vardagligt, men som tillsammans gav en unik inblick i hur det faktiskt är att växa upp i familjehem. Ingrid blir märkbart engagerad när just denna studie kommer på tal, och pekar på hur unik kunskapen är. Hon berättar också att hon fortfarande använder materialet från Gunvors studie i undervisning och föreläsningar.

Diskussionen stannar inte vid enskilda forskningsprojekt. Både Ingrid och Gunvor återkommer till att barns röster fortfarande ofta saknas, såväl i forskningen som i det sociala arbetets praktik. Gunvor uttrycker frustration över situationen: ”Barn och föräldrar i sårbara och utsatta positioner saknar ofta egen röst i forskningsrapporter.” Hon menar att de forskningsetiska regelverken i vissa avseenden har blivit så restriktiva att de i praktiken begränsat möjligheten att låta barn komma till tals. Ingrid instämmer. Hon berättar om en norsk forskare som mött socialsekreterare som oroat sig för att det skulle vara belastande för ungdomar att tala om sina erfarenheter. När forskaren sedan frågade ungdomarna själva visade det sig att de mycket gärna ville berätta: ”Ingen av de barn och ungdomar hon frågade tyckte att det var det minsta jobbigt. De ville absolut prata.”

Här sammanfaller Gunvors och Ingrids erfarenheter. Professionella och forskare vill ofta skydda barnen, men skyddet riskerar att leda till att barnens perspektiv i stället osynliggörs. Och barnen kan, som i exemplet ovan, faktiskt också vilja dela med sig av sina erfarenheter. Det är lätt att instämma i att det inte är mer än rimligt att de också får göra det.

Socialt arbete som relationellt arbete

Även om samtalet i stor utsträckning handlar om forskning, återkommer Gunvor och Ingrid gång på gång till det sociala arbetet som praktik. Båda två beskriver socialt arbete som någonting djupt relationellt.

När Ingrid berättar om sina år som fältassistent beskriver hon hur viktigt det var att bygga förtroende och tillit. Gunvor hakar på resonemanget, och de är rörande överens i frågan. Ingrid säger: ”I alla studier som jag har läst om vad klienter uppskattar med socialt arbete så är det relationerna, att det blir en vettig relation och att man blir lyssnad på.” Det är ett uttalande som skulle kunna sammanfatta stora delar av samtalsparternas gemensamma syn på socialt arbete. Kunskap är viktig, metoder är viktiga, men utan relationer fungerar inte socialt arbete. Det är genom relationerna som människor vågar berätta, söka hjälp och ta emot stöd.

Det är också utifrån erkännandet av relationernas betydelse som samtalet övergår i ett mer kritiskt resonemang om dagens villkor för socialt arbete. Både Gunvor och Ingrid beskriver en utveckling där dokumentation, administration och styrning får ta allt större plats. Gunvor hänvisar till Kerstin Svensson, också hon professor i Lund, som i ett föredrag beskrev utvecklingen i termer av en förflyttning från professionalism till byråkratism. Uttrycket ”byråkratism” fångar en tendens de båda oroar sig för. Ingrid utvecklar resonemanget. Hon berättar om intervjuer med familjehemsföräldrar som beskrivit unga socialsekreterares höga grad av reglerefterlevnad: ”De använde inte sin professionella kunskap till att tänka och reflektera över vad det var de gjorde.” Ingrid betonar att detta inte

handlar om bristande engagemang, snarare tvärtom. Problemet är att systemet ofta belönar den som gör rätt administrativt snarare än den som använder sitt professionella omdöme: ”Man vill vara duktig, man vill bli accepterad och man vill göra rätt.”

Detta är ett ämne som både Gunvor och Ingrid har diskuterat tidigare. Socialt arbete har gradvis rört sig från att fokusera på att göra *gott* till att fokusera på att göra *rätt*. När dokumentationen blir viktigare än mötet riskerar kärnan i arbetet att försvagas. Ingrid menar att handlingsutrymmet är avgörande, vilket Gunvor instämmer i. ”Jag har alltid sett på socialt arbete nästan som en konstform”, säger Ingrid, och förklarar att hon inte syftar på konst i estetisk mening utan på den kreativitet som krävs när människor och livssituationer aldrig ser exakt likadana ut. Socialarbetaren måste kunna analysera, improvisera och skapa lösningar tillsammans med klienterna, och för att det ska vara möjligt måste man kunna använda sin professionella kunskap och sitt omdöme fritt. När friheten minskar riskerar också yrkets attraktivitet att minska, menar Ingrid.

De båda resonerar om att den ökade byråkratiseringen kan vara en orsak till att människor lämnar yrket, vilket varit – och är – ett stort problem i den sociala barnavården. Barn som intervjuats beskriver ibland hur de haft flera olika barnsekreterare på ett enda år. Sådana erfarenheter skapar varken tillit eller kontinuitet, och som Gunvor understryker är tilliten till professionen viktig. Detta är kärnan i problemet. Utan tillit – från medborgare, klienter, beslutsfattare, chefer och samhället i stort – blir det svårt för professionen att utöva sitt arbete.

FORSA som mötesplats och motkraft

En stor del av samtalet handlar också om FORSA och förbundets betydelse genom åren. För Gunvor är FORSA nära förknippat med mötet mellan forskning och praktik. Hon berättar om konferenser, föreläsningar och nätverk som skapat möjligheter för forskare och praktiker att mötas. Särskilt uppskattar hon de informella samtal som ofta kommit till stånd i olika FORSA-sammanhang. ”Det är många som säger detta: det var en intressant konferens, men samtalen i pauserna var ännu viktigare.”

Mot slutet av samtalet blir Gunvor tydlig i sin kritik mot den rådande politiken, och skickar med ett tydligt budskap till FORSA. Hon säger: ”Alla förändringar vi ser i lagar och riktlinjer för socialtjänsten som inte gagnar utsatta barn och familjer – där kan FORSA säkert hitta sätt att vara motkraft.” Forsa framstår därmed inte bara som en mötesplats utan också som en möjlig röst i samhällsdebatten. En aktör som kan försvara kunskap, profession och sociala värden när dessa riskerar att trängas undan.

Något som framträder tydligt i samtalet mellan Gunvor och Ingrid är bådas engagemang för och omsorg om framtidens sociala arbete. Trots att de blickar tillbaka på mer än fyrtio år inom forskning och socialt arbete handlar samtalet inte främst om det som varit. Det finns ett genuint intresse och engagemang för framtidens socialarbetare och de människor som är i behov av samhällets stöd. Flera gånger återkommer Gunvor och Ingrid till betydelsen av hopp. Det handlar om barnen, relationerna och professionens handlingsutrymme. Att socialt arbete måste få handla om att skapa möjligheter för människor att leva bättre liv. Och här spelar forskningen roll.

Om det finns något vi ska ta med oss från samtalet är det kanske detta: socialt arbete måste få fortsätta att vara ett kunskapsbaserat och relationellt arbete. Professionella måste få använda sitt omdöme. Barns och föräldrars röster måste höras. Och forskningen måste fortsätta att vara en levande del av praktiken. I slutet av samtalet säger Gunvor något som är väl värt att förmedla till dagens och framtidens kollegor: ”Man skulle vilja ingjuta kraft att stärka professionen och ge varandra hopp om att det är möjligt.”

Trots alla förändringar, trots alla bekymmer och trots den oro som finns för utvecklingen, förmedlar Gunvor och Ingrid en stark tro på det sociala arbetets möjligheter; en tro på kunskap, på värdet av relationer, och på värdet av att mötas bortanför skrivbordet för att verkligen kunna höra det människor berättar om.

Bakom denna tro ligger mer än åttio års erfarenhet som två av Sveriges mest framträdande professorer i socialt arbete med fokus på barn har samlat på sig. Erfarenheten i sig är imponerande, men den är också viktig i relation till den gamla devisen om att känna sin historia för att förstå sin framtid. I detta sammanhang pekar Gunvor också på FORSA:s betydelse som en struktur eller plattform för vår professions kollektiva minne. Hon menar att FORSA, genom samtal, skrifter och möten, kan bidra till att vi minns och kan lära av det som varit. Eller som hon säger när hon försöker komma ihåg en specifik detalj: ”Hur var det egentligen? Men i alla fall, de har ett långsiktigt minne i FORSA. Det tycker jag är fint.”

Vi kan bara instämma, och vår förhoppning med den här jubileumsskriften är också att bidra till en kollektiv minnesbank som kan vara till stöd för nuvarande och kommande socialarbetare.

KAPITEL 6
Att möta det man möter

Ett samtal mellan Bettan Byvald och Torbjörn Forkby om socialt arbete, mod och människors egen kraft

Presentation

I det här samtalet möts Bettan Byvald och Torbjörn Forkby. Bettan Byvald är socialarbetare i Göteborg, och möjligen Sveriges mest prisade och medialt uppmärksammade kollega. Hon sommarpratade i Sveriges Radio i juli 2026 och tilldelades 2024 Vasaorden ”Riddare av första klassen” för mångårigt betydande socialt arbete. Hon har också tilldelats FORSA-priset, år 2022. Så här löd motiveringen:

> Bettan Byvald har varit verksam som socialarbetare i Göteborg i närmare fyra decennier. Hon är för många – både innanför och utanför akademin – en förebild. Hennes samhällsengagemang och kritiska röst har fått stort genomslag, och hennes namn är känt långt utöver det sociala arbetets fält. Hennes engagemang och arbete i Angered har lyfts av dagspress och i nyheter, och hon har under många års tid utgjort en viktig röst i och för det sociala arbetet. Hon har bidragit till att skapa förutsättningar för dialog och skapa förtroende hos de som berörs

av socialt arbete. Hennes arbete har också varit en inspirationskälla för socialarbetare, med ett stadigt fokus på relationen som bärande element i det sociala arbetets praktik. Bettan Byvalds arbete är modellskapande för hur ett professionellt socialt arbete kan utvecklas i lokalsamhället – med utgångspunkt i tillit, relationer, långsiktighet och en självklar koppling mellan individ och samhällsnivån. Byvalds hållning i arbetet visar hur det professionella sociala arbetet utgör en viktig kunskapsbas när strategier utvecklas för att möta samtidens och morgondagens sociala utmaningar. Bettan har varit anlitad föreläsare på socionomutbildningen i Göteborg, och har samarbetat med forskare i socialt arbete. Byvalds gärning i socialt arbete kan inte överskattas, och är i grunden en praktisk återspegling av den globala definitionen av socialt arbete. ”Socialt arbete är ett praktikbaserat yrke och en akademisk disciplin som främjar social förändring och utveckling, social sammanhållning och bemyndigande och befrielse av människor. Principer om social rättvisa, mänskliga rättigheter, kollektivt ansvar och respekt för mångfald är centrala i socialt arbete. Understödd av teorier om socialt arbete, samhällsvetenskap, humaniora och inhemska kunskaper, engagerar socialt arbete människor och strukturer för att ta itu med livets utmaningar och förbättra välbefinnandet.”

Torbjörn är professor i socialt arbete vid Linnéuniversitetet och har genom åren varit en drivande och stark röst i FORSA-sammanhang. När Bettan och Torbjörn möts för att samtala om socialt arbete och FORSA finns det en lång gemensam historia i bakgrunden. De har mötts i många olika sammanhang genom åren, i gränslandet mellan forskning och praktik. Torbjörn har följt Bettans arbete i nordöstra Göteborg, forskat tillsammans med verksamheter där hon arbetat och bidragit till att sätta ord på den kunskap som vuxit fram i det dagliga sociala arbetet. Bettan har varit

en av de socialarbetare som höjt sin röst – hon har gång på gång synliggjort det sociala arbetets värde, utmanat etablerade arbetssätt och lyft erfarenheter från människors vardag. Samtalet är ett möte mellan två personer som delar en grundläggande förståelse av socialt arbete, men som verkar i olika sammanhang och utifrån olika positioner. Det som växer fram i samtalet är en berättelse om det sociala arbetets förändring, om relationernas betydelse, om forskningens roll och om vikten av att aldrig tappa bort de människor som verksamheten ytterst är till för.

En socialarbetare som stannade kvar

Bettan beskriver sig själv som en ganska vanlig socialarbetare. Samtidigt framgår det snabbt att det finns något väldigt ovanligt i hennes yrkesresa. Hon har arbetat länge i samma område, stannat kvar nära invånarna och valt bort karriärvägar som skulle ha fört henne längre bort från praktiken: ”Jag har varit väldigt länge i samma område och jag har jobbat på gräsrotsnivå. Jag har inte gått upp och blivit chef eller bytt område, vilket väl gör att det är lite intressant att jag har lite perspektiv.”

Just detta perspektiv återkommer genom hela samtalet. Bettan talar inte om socialt arbete som något abstrakt. Hon talar om människor hon mött, familjer hon följt och områden där hon varit verksam under lång tid. Hennes kunskap är förankrad i vardagspraktiken.

Socialarbetare måste ta plats

Ett tydligt tema i samtalet mellan Bettan och Torbjörn är socialarbetares röst i samhällsdebatten. Bettan beskriver hur det länge funnits en kultur där socialarbetare förväntas hålla sig i bakgrunden medan andra uttalar sig om deras arbete: ”Det är inte en kultur hos oss att prata och ibland vill ju heller inte våra chefer eller vår struktur att man pratar nerifrån, från gräsrotsnivå.” Trots detta har hon ofta tackat ja till intervjuer och offentliga sammanhang. Det har inte alltid varit okomplicerat: ”Det har varit att kollegor säger: ’Varför sa du det och varför sa du inte det?’ […] Det har också varit att ledningen hör att jag ska ut någonstans och säger: ’Kan du ta med de här fyra punkterna och berätta om det vi gör bra?’”

Bettan menar att alternativet till att tala ut är värre. Om inte socialarbetare själva beskriver sitt arbete kommer andra att göra det åt dem. Hon uttrycker en frustration över att frågor om socialt arbete ofta domineras av polis, politiker eller andra professioner: ”Polisen pratar om det sociala arbetet, men inte vi. Inte ens våra ministrar, utan det är ofta justitieministern och andra som ska prata om hur det sociala arbetet ska skötas. Och de är inte bäst på det.”

Bakom beslutet att tala finns också ett starkt professionellt ställningstagande, som handlar om att synliggöra erfarenheter från praktiken och ge röst åt människor vars erfarenheter annars riskerar att inte höras.

Ett uttryck som återkommer i samtalet speglar Bettans syn på socialt arbete: ”att möta det man möter”. Bettan understryker gång på gång att sociala problem inte följer organisationernas gränser eller administrativa kategorier:

”När man möter det man möter så kan förvaltningskulturen säga: ’Nej, det här är inte vårt bord.’” För henne är detta ett av socialtjänstens allra största problem. Organisationer tenderar att dela upp människor i olika kategorier, funktioner och ärenden. Men människors liv låter sig inte delas upp på samma sätt.

Under senare år har hon upplevt att det sociala arbetet i allt högre grad har organiserats genom överlämningar och specialisering: ”Socialtjänsten har under de senare åren haft ett starkt fokus på organisatoriska gränser. Socialarbetaren har haft möjligheten och ibland varit tvungen att hänvisa bort, att säga ’nu är det inte mitt bord längre’.” Men det har inte funnits en kultur av att följa med tills nästa funktion tar vid menar Bettan och fortsätter: ”Och det har varit så ett tag nu att *relation*, det har inget med socialt arbete att göra, utan socialt arbete är *funktion*. Och man är oviktig som person och det finns de som har det på sitt bord och andra ska inte ha det. Störst är risken för de allra svåraste ärendena, att de skickas mellan enheter och förvaltningar.”

Synsättet bakom detta slags organisation vänder sig Bettan starkt emot. Hon menar att det är just relationen (och inte funktionen) som är själva kärnan i det sociala arbetet. När människor skickas mellan verksamheter går någonting förlorat: ”Vad som är väldigt svårt att skicka med via remisser och orosanmälningar är personers tillit och motivation.” När människor tvingas börja om gång på gång med nya professionella kontakter riskerar man att förlora det som byggts upp, konstaterar Bettan. Hon beskriver hur föräldrar först möter en person på mottaget, sedan en annan på utredningsenheten och därefter en tredje om stödinsatser ska erbjudas. ”Då kanske man har

hunnit få någon form av kontakt och våga börja prata. Nähä, då ska man beskriva det för en tredje person."

I en berättelse om en pappa som blev orosanmäld blir konsekvenserna särskilt tydliga. Medan organisationen såg en rutinmässig utredning som följde en logisk uppdelning, upplevde pappan en existentiell kris. Vi låter Bettan berätta med egna ord:

"När jag ibland hör hur människor uppfattar socialtjänsten är det nästan att jag fäller en tår. Det är ingen socialarbetare som gör fel, de är kompetenta och goda men det blir fel. Alla upplever inte att de kommit till en som vill hjälpa mig. Ett exempel var en pappa, en äldre man. Jag tyckte så synd om honom. Han hade väl tappat tålamodet i kapprummet på förskolan någon dag på ett fullständigt mänskligt sätt och blivit orosanmäld. Han berättar att han fick en tid på en mottagningsenhet som berättade att de nu skulle utreda orosanmälan. På mottaget berättade socialsekreteraren att de kommit fram till att man skulle starta en barnavårdsutredning. 'Du skall få träffa en på Barn och unga enhet 5. Du får en kallelse.' Pappan gick hem och grubblade över vad det var som skulle utredas. Efter några veckor fick han en tid till en ny socialsekreterare som berättade att de nu startat en utredning. Han sa att hon var snäll men att hon inte hade tid att träffa honom så ofta, så det blev några få träffar under tre månader. Pappan berättar att han var helt förkrossad och undrade om de skulle komma och ta hans barn. Han hade hört att så gjorde socialtjänsten. Efter cirka tre månaders utredning blev pappan erbjuden stöd av en tredje enhet. Han frågade om han måste, vilket han inte behövde, och då valde han att tacka nej."

Det där är inte mitt bord!

Berättelsen illustrerar ett vanligt problem, menar Bettan: socialtjänsten utgår från sitt eget språk och sina egna processer i stället för människors upplevelser och aktuella livssituation. Det får helt katastrofala följder för enskilda – och underminerar möjligheterna att ge stöd och hjälp.

När Torbjörn frågar vilken kunskap som är viktigast för nya socialarbetare återkommer Bettan till det hon kallar mottagarperspektivet: ”Man utreder ju inte för att vi ska göra rätt process, utan man utreder ju för att ett barn ska få skydd eller en förälder ska få rätt stöd.” Hon menar att socialt arbete alltför ofta fokuserar på organisationens behov snarare än människornas. ”Vem ska ta emot detta? Och på vilket sätt kan vi få den människan att lita på oss?” För Bettan handlar professionell kunskap inte bara om utredningsmetodik och lagstiftning. Det handlar lika mycket om att förstå livsvillkor, se människors resurser och förmågor och skapa tillit. Hon beskriver detta som något som inte kan fångas i checklistor. ”Det räcker inte med att ha en ruta på utredningsdokumentet där det står: Har du tagit hänsyn till barnperspektivet?”

Under samtalet lyfts en stark kritik mot de styrmodeller som kommit att prägla välfärdssektorn. Bettan beskriver hur hon under olika perioder sett socialtjänsten förändras från en verksamhet präglad av experimentlusta, kreativitet och stort handlingsutrymme till en verksamhet där produktion, mätbarhet och avskrivna ärenden blivit centrala mått. ”När *new public management* kom, då var det bästa socialarbetaren den som skrev av flest ärenden per vecka.” Hon berättar om *lean*-tavlor på vilka antalet avslutade utredningar räknades och visualiserades: ”Man var inte intresserad av hur det gick. Den stora siffran var hur många du skrev av.”

För Bettan innebar detta en tydlig förflyttning av fokus från resultat för människor till resultat för organisationen. Torbjörn beskriver hur dessa processer finns väl beskrivna i forskning om socialt arbete: ”Ibland pratar man om hur forskning och praktik ska närma sig varandra. Jag brukar tänka att man då argumenterar mot någon form av idé att riktig forskning, det är det som föds inom ramen för forskningsteorier och tidigare forskning och så vidare. Men jag tänker att det är de här frågorna, dem som ni brottas med – det är frontlinjefrågor. Man ser hur olika nya styrprinciper slår igenom. Man kan se de här formerna när man faktiskt tillsammans sätter ord på dem: Hur formar de? Hur påverkar de arbetet? […] Hur påverkar den här typen av pinnräkningssystem? Det finns många forskare i socialt arbete som har diskuterat det.”

Bettan beskriver flera situationer när styrsystemen påverkat arbetet, till exempel när ekonomiska hänsyn klätts i professionella argument. ”Då helt plötsligt sa man att det bästa för klienten är att hon inte kommer till oss. Så då höjde vi trösklarna.”

Det är tydligt att Bettan och Torbjörn ser liknande problem, och att kunskapen från fältet och kunskapen från forskningen kan stärka varandra i att synliggöra dessa. Båda pekar också på vikten av att kroka arm mellan forskning och praktik för att skapa ett socialt arbete som leder till bättre villkor för människor.

Områdesarbete och mobilisering

Om det finns ett område där Bettans engagemang lyser särskilt starkt är det samhällsarbete och mobilisering. Hon återkommer flera gånger till betydelsen av att människor organiserar sig tillsammans och använder sina egna resurser. ”När kraften, den egna kraften, i ett område blir starkare än vad både polis och andra kan göra. Då är det häftigt”, säger hon. Hon berättar om arbetet med ett nätverk i Hjällbo, Aktiva föräldrar, under en period av social oro. I stället för att se upplopp och stenkastning som enbart polisens problem arbetade de för att mobilisera lokala krafter.

Hon minns särskilt en orolig kväll då de uppmanade föräldranätverket att gå ut och hämta hem sina barn. De bad samtidigt polisen att hålla sig borta för att se om föräldrarna kunde lösa situationen. Det lyckades. ”Deras mammor gick fram till sina söner, tog dem i örat och sa: ’Nu kommer du hem.’ Och de lommade med sina mammor hem. De lyssnade ju på föräldrarna. Och då – då avstannade det. Det, det kanske inte bara var det [att föräldrarna kom]. De kanske var trötta, det hade pågått några dagar. Men, jag kände i alla fall då, den mobiliseringen som vi hade då, att vi fick med hela föräldraföreningen. Vi fick med de religiösa samfunden. Vi fick med Svenska kyrkan, föreningar. Och vi hade samling i en tvättstuga. Det, det var mäktigt.”

För Bettan illustrerar detta något centralt: social förändring skapas inte genom myndighetsinsatser i sig. Man måste också skapa förutsättningar för de människor som finns närmast barn och unga att agera, och stödja dem i det. Det är tillsammans som förändring kan uppnås.

Socialt arbete och människors resurser

Genom hela samtalet återkommer Bettan till människors egna möjligheter att bidra till förändring. Hon menar också att det sociala arbetet alltför ofta fokuserar på brister, när man hade kunnat undersöka möjligheterna: ”Hur kan vi hitta det människor är bra på? Hur kan vi förstå livsvillkoren för den här personen?”

Samma perspektiv framträder när hon berättar om några somaliska pappor som ville starta företag. De hade kunskap, idéer och drivkraft men stoppades av ett system som inte godtog deras sätt att organisera finansieringen. ”De fick hela tiden nej. Den främsta anledningen var ju att ingen trodde på dem”, säger Bettan. Hon berättar att hon träffade papporna främst på grund av att flera ungdomar i området drogs åt kriminalitet. Papporna uttryckte att det var svårt för dem att vara förebilder för sina barn. ”De kände att de inte hade någon plats i familjen. De hade inte någon lön. Men de hade en idé om vad de ville arbeta med, och de hade i sina tidigare liv i Somalia varit affärsmän. De hade jättemånga projektplaner för de hade gått på hundra såna här starta eget-kurser också. Så de hade mycket kunskap om detta.”

Fastighetsbolaget sa att de inte kunde hyra ut till någon som inte hade ett officiellt bankkonto. På banken var de stoppade eftersom de inte hade varit kunder där på länge och inte hade någon inkomst. När de löste finansieringen på sitt traditionella vis, med ett hawala-system,[1] så räknades inte det, berättar Bettan.

1. Hawala syftar på ett informellt system för pengaöverföringar, utan traditionella bankkonton.

För Bettan är berättelsen ett exempel på hur samhället ibland misslyckas med att se människors resurser, och i stället bygger upp system som sätter käppar i hjulet. En bra idé går inte att genomföra, för att ramarna som finns runt om är för snäva. Hon menar att det är ännu värre i dag på grund av rädslan för den organiserade brottsligheten.

FORSA och relationen mellan forskning och praktik

I samtalets avslutande del kommer Bettan och Torbjörn in på FORSA:s och forskningens betydelse för det sociala arbetet. Bettan beskriver forskare som viktiga samtalspartners som hjälper praktiken att förstå sig själv. Hon minns hur hon en gång kontaktade Torbjörn och sa: ”Vi vill begripa vad vi gör. Vi vill sätta ord på det vi gör.” Enligt Bettan är forskningens uppgift inte att tala om för praktiken vad den ska göra, utan snarare att hjälpa till att analysera, beskriva och synliggöra de erfarenheter som görs. För Bettan är samspelet och det ömsesidiga beroenden mellan forskning och praktik också väldigt tydligt: ”Forskare klarar sig inte utan praktik. Det blir väldigt konstig forskning. Och vi klarar oss inte heller utan att få input av ny kunskap.”

FORSA blir i detta sammanhang en viktig mötesplats. En plats där forskning och praktik kan mötas på jämlika villkor, där frågor från praktiken kan sättas i ett större sammanhang och där erfarenheter kan bli kunskap. Samtidigt betonar Bettan vikten av forskningens oberoende: ”Jag tycker forskare ska vara kritiska och ifrågasättande.” När forskningen blir alltför bunden till organisationers eller finansiärers intressen riskerar något viktigt att gå förlorat, menar hon.

Samtalet mellan Bettan och Torbjörn handlar i stor utsträckning om den eviga frågan om vad socialt arbete egentligen är. Bettan talar sällan om teorier och modeller, utan återkommer i stället till människor, relationer och vardagliga situationer där socialt arbete får konsekvenser på riktigt. Hennes kritik av byråkratisering, standardisering och organisatorisk uppdelning handlar i stor utsträckning om att det sociala arbetet riskerar att tappa kontakten med dem det är till för.

Trots den skarpa kritiken är det väldigt fint att höra henne berätta – det finns ingen nostalgi eller uppgivenhet i hennes resonemang. Tvärtom präglas samtalet av en stark framtidstro och en tro på att det finns hopp för de kreativa och relationella aspekterna av socialt arbete: ”När jag för fyrtio år sedan började i Hjällbo på socialkontoret var det en period som jag hoppas kommer att komma tillbaka nu med den nya socialtjänstlagen. Det fanns en tro om att vi kan jobba på ett annat sätt, en tro om att allt är möjligt. Jag är positiv. Jag tänker att under de närmaste åren så kommer den där glädjen av att få pröva att göra på ett annat sätt att vara mer möjlig.”

Bettan tror på den nya socialtjänstlagen. Hon tror på områdesarbete. Hon tror på människors möjligheter att organisera sig tillsammans. Framför allt tror hon på betydelsen av att möta människor som aktörer snarare än som problem. Oavsett om samtalet kretsar kring styrning, specialisering eller effektivitet återkommer hon gång på gång till något mycket enkelt: socialt arbete börjar med att man möter människor.

Det är ett hoppfullt medskick till de framtida kollegorna som Bettan formulerar. FORSA framträder också

som en viktig brobyggare mellan forskning och praktik. Inte som en arena där forskningen talar om vad praktiken ska göra, utan snarare som en plats där erfarenheter kan delas, prövas och analyseras tillsammans.

KAPITEL 7

Socialt arbete, kunskap och förändring

Ett samtal mellan Tapio Salonen och Helena Mäki om uthållighet, engagemang och FORSA

Presentation

I det här samtalet möts Tapio Salonen och Helena Mäki. Tapio är seniorprofessor i socialt arbete och en av ämnets profilerade forskare. Han har haft en central roll i uppbyggnaden av socialt arbete som akademiskt ämne i Sverige och var en av de första som disputerade i socialt arbete under 1990-talet. Helena arbetar som socialarbetare i Munkedals kommun och var med och blåste liv i en av FORSA:s lokalföreningar (Väst) när hon gick sista terminen på socionomutbildningen i Göteborg år 2018.

Tillsammans med kurskamrater organiserade Helena Mäki en workshop där de bjöd in lärare på socionomprogrammet för att diskutera hur samarbetet skulle kunna fortsätta efter att de hade tagit examen. Frågorna som studenterna ställde handlade bland annat om hur institutionen hade tänkt hålla kontakten med studenterna när de var

ute och arbetade och hur den arbetade för att föra praktiken närmare utbildningen.

FORSA Väst blev en samlingsplats för engagerade studenter, lärare och socialarbetare i Göteborg med omnejd. Helena och Tapio har träffats tidigare i FORSA-sammanhang, när Tapio föreläste om barnfattigdom. Helena var med och organiserade föreläsningen, som var en del av den seminarieserie om lokala socialpolitiska frågor som FORSA Väst genomförde innan valet 2022. Tapio och Helena representerar två olika generationer och två olika positioner inom det sociala arbetets värld: Tapio som forskare, lärare och en av pionjärerna inom det akademiska ämnet socialt arbete i Sverige, Helena som praktiker, aktivist och engagerad samhällsdebattör.

År 2011 mottog Tapio Salonen FORSA-priset med följande motivering:

> Tapio Salonen tilldelas FORSA-priset 2011 för att sitt brinnande engagemang i sociala frågor och för att han också lyckats lyfta in dessa frågor i samhällsdebatten och i socialpolitiken.
>
> Han är en kreatör och en innovatör – en person som driver på och sätter igång saker. Detta gäller både inom och utom FORSA. Som exempel på en idé som Tapio Salonen sått fröet till kan nämnas SocialVetenskap.se. Den nordiska tidskrift som nu i år kommer att lanseras, *Nordic Social Work Research* är också den frukten av en idé som planterades i Helsingfors när Tapio Salonen precis var på väg att lämna ordförandeposten i Riksförbundet FORSA, där han var ordförande under åren 2000–2006.
>
> Tapio Salonen personifierar på många sätt idén med FORSA – den ständiga kopplingen mellan forskning och praktik.

Tapio och Helena samtalar om socialt arbete, forskning och FORSA. Det är ett engagerat samtal mellan två personer

som närmar sig samma frågor från olika håll. Trots skillnaderna återkommer de gång på gång till en gemensam, grundläggande övertygelse om att socialt arbete ytterst handlar om människor, om social förändring och om att skapa bättre förutsättningar för dem som befinner sig i utsatta situationer. Nyfikenhet, respekt och en gemensam vilja att förstå socialt arbete i ett större samhälleligt sammanhang präglar samtalet.

Ett liv i det sociala arbetets tjänst

Tapios berättelse är en berättelse om det sociala arbetets utveckling i Sverige. Tapio placerar sin egen yrkesbana i ett hundraårigt historiskt perspektiv och beskriver sig själv som någon som varit med under ungefär halva den tiden som det professionella sociala arbetet utvecklats i Sverige. Han berättar: ”Jag sökte in på Socialhögskolan, kom in i januari 1975 på den så kallade sociala linjen på Socialhögskolan i Lund. Och för mig så var det aldrig något övervägt, sådär kalkylerande, utan det var väldigt självklart.”

När Tapio började sina studier befann sig Sverige i en period präglad av stark framtidstro. Tapio beskriver hur välfärdsstaten stod i ”sin fullaste blom” och hur det fanns en bred reformoptimism som genomsyrade samhällsdebatten: ”Jag var entusiasmerad och en del av den reformoptimismen, [med] en stark tilltro till att sociala förändringar är själva bottenplattan som driver mänsklig utveckling.”

Denna tilltro, berättar han, har varit vägledande genom hans yrkesliv. Från aktiv student och samhällsengagerad socionom tog han vägen till forskningen och blev en av de första som disputerade i socialt arbete. Sedan dess har han deltagit i uppbyggnaden av socialt arbete som

forskningsfält, samtidigt som han har försökt vara noga med att hålla forskningen nära den praktiska verkligheten och belysa hur förändringar i socialpolitiken påverkar människors livsvillkor.

Att bredda synen på socialt arbete

Ett tema som återkommer i samtalet mellan Helena och Tapio är en kritik mot en alltför snäv förståelse av socialt arbete. Tapio beskriver hur det sociala arbetet aldrig enbart har handlat om mötet mellan socialarbetaren och individen. Han formulerar det så här: ”En av mina drivkrafter har varit att försöka bredda och se socialt arbete i sitt rimliga samhälleliga sammanhang. Att inte se socialt arbete som framför allt ett strikt individorienterat arbete gentemot enskilda människor. Utan att socialt arbete måste verka på alla samhällsnivåer.”

Det är ett perspektiv som Helena känner igen sig i. Hon beskriver hur hennes eget engagemang för ensamkommande barn och unga gjorde det omöjligt att bara se individnivån. Frågan tvingade henne att samtidigt förstå frivilligsektorn, socialpolitiken, välfärdssystemen och samhällsdebatten. För båda framstår därför socialt arbete som något större än de organisationer där socialarbetare råkar vara anställda. Det handlar också om att förstå hur sociala problem uppstår, reproduceras och kan förändras. Tapio menar att man i Sverige i hög grad har tappat denna bredare förståelse: ”Den svenska socialarbetarrollen framstår som väldigt snäv och många gånger insnärjd i ett offentligt myndighetsskal helt enkelt, vilket gör att man misstar professionalitet för myndighetsutövning.”

Två andra teman som genomsyrar samtalet är spänningen mellan å ena sidan hjälp och stöd och å andra sidan kontroll samt spänningen mellan helhet och delar i det sociala arbetet. Både Helena och Tapio beskriver hur socialarbetare i dag verkar inom organisationer som ofta begränsar professionens möjligheter att utföra sitt arbete utifrån ett helhetsperspektiv. Helena berättar om sina erfarenheter från sjukvården där hon varit verksam som kurator, och där hon upplevde att hennes arbete reducerades till produktionssiffror: ”Det blev så avskalat från det här helhetsperspektivet. Det blev helt omöjligt att ha en helhetssyn. Det professionella arbetets utförande och praktik blev till produktion.”

Hennes beskrivning blir ett konkret exempel på en utveckling som Tapio ser i ett större perspektiv: ”Jag ser ju ett professionellt socialt arbete som har varit på reträtt väldigt mycket. Som har fångats in och begränsats i sin räckvidd och sina arbetsuppgifter. In i administrativa myndighetsdirektiv.”

Trots denna utveckling vägrar Tapio att fastna i pessimism. Tvärtom beskriver han sig själv som en ”obotlig optimist”. ”Jag är helt övertygad om att den kraft som finns hos socialarbetare, hos människor som de möter och så vidare, har en förmåga att skapa alternativ.”

Helena och Tapio är överens om att optimism inte ska förväxlas med naivitet, utan ses som en tilltro till människors förmåga att *tillsammans* skapa förändring.

Människan först – inte manualen

Ett annat centralt tema i samtalet är relationen mellan kunskap, evidens och professionellt omdöme. Helena beskriver hur hon i sin yrkesutövning många gånger har befunnit sig i situationer där evidensbaserade metoder inte riktigt passat den enskilda människan. Tapio svarar med en formulering som fångar mycket av hans syn på socialt arbete: ”I socialt arbete så är det bara en sak som gäller. Det är undantaget. Undantaget gäller.” Han fortsätter: ”Det vill säga att det är undantag för den här människan man har framför sig. Man måste förstå dess unika bakgrund och aktuella situation för att överhuvudtaget kunna möta, förstå och så småningom kunna bistå.”

Detta innebär inte att Tapio avvisar forskning eller evidens – tvärtom argumenterar han för mer forskning. Men han vänder sig emot förenklade föreställningar om att människor kan förstås genom standardiserade modeller: ”Det förenklar och fördummar ibland i stället.” Utgångspunkten är att vetenskaplig kunskap alltid måste kompletteras med förståelse för välfärdspolitiska sammanhang, den unika situationen och människors levda villkor.

Värderingar som grund

Ytterligare ett tema i samtalet är värderingar. Tapio är tydlig med att socialt arbete aldrig kan vara värdeneutralt: ”Socialt arbete måste vara värderingsstyrt. Det finns ett grundläggande moraliskt, etiskt patos och paradigm i botten. Och det gäller naturligtvis för dem som direkt jobbar med praktiska sociala arbeten, men jag menar på att

Socialt arbete måste verka på alla samhällsnivåer!
UNDANTAGET GÄLLER!
Meta-teori-planet
teori-planet
praktik-planet
uppgifts-planet
snäv, manual-baserad
individ- och
myndighets-fokuserad

detta också är en utgångspunkt för oss som forskare … Jag har aldrig dolt mina grundläggande värderingar omkring hur jag ser på samhället eller på utsatthet och de sociala utmaningarna."

Samtidigt betonar han att detta inte innebär att forskningen ska bli mindre vetenskaplig. Snarare handlar det om att vara öppen med sina utgångspunkter och använda dem för att ställa viktiga frågor.

Helena återkommer också till temat värderingar. Hon beskriver vikten av nyfikenhet, respekt och att möta människor utifrån deras förutsättningar. "Det handlar om hur jag tillsammans med klienten kan hitta sätt att vara behjälplig och se om det kan bidra till någon form av förändring. Men det är ett arbete som vi gör tillsammans. Jag ser det inte som att jag ger någonting, utan snarare att vi samskapar arbetet. Det handlar om att tro på människans egen kraft och undvika att företräda henne. Och att aldrig tappa de strukturella perspektiven på sociala problem och orättvisor. Samtidigt är det en utmaning för mig att förlika mig med att jag gör min pusselbit inom den här sektorn. Jag ansvarar för min del och tar inte över någon annan aktörs pusselbit."

Kunskap byggs tillsammans

Tapio understryker behovet av hållbara strukturer för kunskapsutveckling. Han beskriver flera forskargrupper och utvecklingsprojekt som syftat till att skapa broar mellan akademi och praktik. Det handlar om forskningsgrupper som Studier i boende och välfärd, om kunskapscentrum, kombinationstjänster och verksamhetsnära forskarutbildningar.

Det centrala budskapet är att kunskapsutveckling inte kan drivas av ensamma eldsjälar: ”Det måste finnas strukturer som är hållbara över tid helt enkelt.”

Detta leder naturligt in samtalet på FORSA:s betydelse. För Tapio är FORSA nära sammanvävt med utvecklingen av det akademiska ämnet socialt arbete i Sverige. Tapio var själv med redan under organisationens första år och beskriver dess betydelse för uppbyggnaden av forskningsfältet: ”FORSA under de första tio, femton åren fungerade väldigt mycket som en grundläggande struktur för de första kullarna av forskarstuderande.” Men FORSA har enligt honom en ännu större uppgift. Den handlar om ”att verkligen försöka leva upp till att vara brobyggare mellan olika delar av det sociala arbetet, mellan utbildning och forskning och praktik”.

Helena beskriver organisationen på ett liknande sätt. För henne har FORSA varit en plats där forskare, praktiker och samhällsengagerade människor har kunnat mötas. Hon lyfter särskilt satsningen #LokalaPerspektiv som FORSA Väst arrangerade innan valet 2022. Där samlades forskare, socialarbetare, politiker och allmänhet för att diskutera barnfattigdom, migration, social hållbarhet och andra frågor av lokalpolitisk betydelse. ”Ambitionen var att föra samman forskare, yrkesverksamma inom socialt arbete och allmänheten i ett gemensamt samtalsrum”, berättar Helena.

Det är just mötesplatsfunktionen som båda ser som FORSA:s kanske viktigaste uppgift framåt. När samtalet närmar sig sitt slut riktas blicken mot framtiden. Tapio lyfter rättvisefrågor, barns rättigheter och människors möjligheter att bli sedda och inkluderade. Han betonar

också behovet av specialistutbildningar för socionomer. Den grundläggande socionomutbildningen är viktig, men den räcker inte för alla de komplexa uppdrag som socialarbetare förväntas ta sig an.

Tapio understryker också att socialt arbete som kunskapsfält måste stå på två ben: praktik och teori. Både han och Helena återkommer också till vikten av reflektion, kritiskt tänkande och livslång nyfikenhet för att socialt arbete ska komma till sin rätt.

Det som kanske främst stannar kvar efter samtalet är inte de enskilda sakfrågorna utan den grundton som präglar hela dialogen. Trots att både Tapio och Helena ser stora problem – ökad administration, marknadsstyrning, resursbrist och social ojämlikhet – präglas samtalet av hopp inför framtiden och en tro på människors förmågor och professionens möjligheter.

Tapio framstår som en forskare som aldrig har lämnat det sociala arbetets grundläggande värden bakom sig. Tvärtom återkommer han ständigt till människors möjlighet att förändra sina liv och samhällets möjlighet att förändras. Hans perspektiv är historiskt, internationellt och samhällsinriktat, men samtidigt förankrat i mötet med den enskilda människan. Helena framstår som tydligt förankrad i praktiken – men med starka band till forskning och med en orubblig tilltro till det sociala arbetets möjligheter. Hennes erfarenheter synliggör de dilemman som dagens socialarbetare möter, men också den kraft som finns i professionen. Samtalet är verkligen en påminnelse om hur viktig den pågående dialogen mellan företrädare för olika delar av det sociala arbetet är – hur viktigt det är att praktik och akademi möts.

Samtalet avslutas med att Tapio citerar Paulo Freire: ”Vi måste vara otåligt tålmodiga i vårt arbete för att förändra världen.”[1] Formuleringen kan både ses som ett medskick till kommande generationers socialarbetare och som en spegling av Tapios uthålliga arbete, Helenas engagemang och FORSA:s roll. Förändring tar tid, men den börjar med människor som fortsätter att ställa frågor och bygga broar och som vägrar att ge upp hoppet om ett mer socialt hållbart samhälle.

1. Paulo Freire myntade begreppet ”otåligt tålmodig” (eller *impaciente-mente paciente*), som syftar på en viktig balans i kampen för förändring. Det handlar om att förena en stark vilja att förändra världen nu med det lugn som krävs för att arbeta långsiktigt och metodiskt. Se https://www.freinetprometeo.com/2023/04/freire-paulo-cuarta-carta-de-las.html.

KAPITEL 8

FORSA i dag – om att hitta kraft tillsammans

Ett samtal mellan Eva Wikström, Katarina Hollertz och Magdalena Elmersjö om FORSA och socialt arbete

Presentation

I det här samtalet möts vi tre redaktörer som på olika sätt har haft en lång relation till FORSA. Vi, Eva Wikström, Katarina Hollertz och Magdalena Elmersjö är alla forskare inom socialt arbete, men också kollegor som under många år engagerat oss i FORSA lokalt och nationellt. Vi känner varandra genom föreningsengagemanget och genom många samtal om det sociala arbetets utveckling och villkor. Eva är verksam vid Institutionen för socialt arbete i Umeå, Katarina vid motsvarande institution i Göteborg och Magdalena vid Södertörn.

Vi samtalar om FORSA och våra erfarenheter som forskare och engagerade medlemmar. Men i samtalet växer någonting fram som är större än en berättelse om en förening. Samtalet handlar lika mycket om vad det innebär att vara forskare, lärare, socialarbetare och medmänniska i

en tid där många känner sig pressade, fragmenterade och ibland ganska ensamma i sina professionella roller.

Flera teman återkommer under samtalet. Ett är relationen mellan forskning, utbildning och praktik. Ett annat är socialarbetares och forskares villkor i en tid präglad av ökande krav och press. Ett tredje, som kanske är det mest framträdande, handlar om FORSA som mötesplats, gemenskap och plattform för mobilisering. Genom hela samtalet återvänder vi också till en diskussion om utsatthet: om varför man forskar om den, varför den behöver synliggöras och vilken roll kunskap om utsatthet kan spela för samhällsförändring.

Vi beskriver hur vårt engagemang i FORSA har sett ut genom åren och samtalar om skälen till och drivkrafterna bakom att vi har engagerat oss i föreningen. Vi reflekterar över FORSA:s betydelse för att ”ge röst” åt det sociala arbetets teori och praktik och skapa möten. Vi talar också om akademin, om att utbilda och forska samt om att vara en del av den akademiska miljön och hitta sin plats i det sociala arbetets sammanhang. I samtalet tecknas en bild av det sociala arbetet som identitetsskapande. Vi talar om hur inte bara praktiken och forskningen ständigt omförhandlar sin identitet, utan hur även vi själva söker och omformar våra identiteter i förhållande till ämnet och akademin. I detta sammanhang framträder FORSA:s betydelse för hemvist, kollegial samhörighet, kraft och motkraft. Samtalet handlar ytterst om det sociala arbetets betydelse, men också om vad som behövs för att människor ska kunna fortsätta att utföra socialt arbete utan att tappa hopp, kraft eller riktning. Denna fråga kommer upp flera gånger under samtalet.

Relationen mellan forskning och praktik

I samtalet beskrivs socialt arbete inte som en verksamhet som kan delas upp i separata delar. Samspelet mellan forskning, utbildning och praktik framställs tvärtom som avgörande. FORSA lyfts i detta sammanhang fram som en arena där dessa olika ben kan mötas.

Magdalena beskriver hur hennes eget engagemang i FORSA har bidragit till att göra henne tryggare i relationen mellan forskning och praktik: ”Det är svårt att isolera just vilken del av min utveckling som hör till FORSA-sammanhanget. Men jag har ju samlat på mig så pass mycket redskap att jag är trygg med samverkan med praktiken och har mycket lättare att hitta synergieffekter och vägar fram för hur man kan jobba tillsammans på olika sätt. Jag har jobbat upp kontaktnätverk som gör arbetet både lättare och roligare. De här långa relationerna över tid betalar sig ju nu.”

Här framträder en syn på kunskap som något som utvecklas i relationer. Kunskap skapas inte enbart genom forskning eller akademiska publikationer utan också genom möten, samarbeten och långsiktiga kontakter mellan människor med olika erfarenheter. I samtalet lyfts att detta inte alltid är självklart för nya generationer. Både doktorander och studenter är ofta upptagna av sin egen utbildnings- eller forskningsvardag och kan ha svårt att se den större bilden. Som Magdalena uttrycker det kan det vara en utmaning för unga forskare att förstå hur olika delar av akademin och samhället hänger samman: ”Det är en stor värld att fostras in i och sen ska man också förhålla sig till andra delar av samhället. Det är ganska mycket att hålla reda på. Och jag känner en stor förståelse för hur

rörigt det kan vara som doktorand att förstå de här olika världarna och broarna emellan."

Vi menar att det sociala arbetet som område haltar betänkligt om något eller några av benen inte finns på plats simultant i ett engagemang, om det så är i utbildnings- och forskningsverksamhet eller i det praktiska arbetet. Vi kan alla emellertid ge många exempel på hur svårt det kan vara att förena praktik, forskning och utbildning trots att det finns sådana ambitioner.

Katarina berättar: "Jag tycker det är synd om studenterna kommer in i ett system där akademien är mer eller mindre separerad från praktiken. Jag kommer ihåg när jag var doktorand och en av socialsekreterarna som jag hade intervjuat i forskningsprojektet frågade om jag ville hänga med på en afterwork med kollegorna på enheten. Jag kommer ihåg att jag tänkte: kan jag verkligen göra det? De är ju ändå ett 'studieobjekt' här. Nu tänker jag att det var ganska absurd tankegång. Nu skulle jag ju följt med utan tvekan. Men då tyckte jag det var väldigt svårt att navigera i det – och jag tänker att det handlade om en osäkerhet kring hur forskning och praktik förhöll sig till varandra och vad det innebar att vara forskare."

Något som kan göra det svårt att förena forskning och praktik är strävan efter eller den upplevda pressen på att hitta nya metoder för den sociala praktiken. Förväntningar på att forskningen i socialt arbete ska leverera metodutveckling eller idéer om effektivare arbetssätt hamnar inte sällan på kollisionskurs med hur forskning går till. Olika förväntningar kan resultera i besvikelser, vilket framkommer i Magdalenas resonemang: "De [praktikerna] vill ju ofta ha nya metoder eller modeller som de direkt kan börja

använda i arbetet i hopp om att arbetet blir lättare och mer effektivt. Och då blir samverkan mellan praktik och forskning lätt pressad och tyngd av förväntningar som inte alltid går ihop. Det blir väl så när det ofta brinner i praktiken. Och de här långa tankeprocesserna eller det som forskarvärlden ofta står för att komma vidare i tanken, det har man inte alltid vare sig tid, råd eller lust med."

I samtalet om hur glappet mellan de olika förväntningarna kan överbryggas lyfts behovet av att göra forskningen relevant. Betydelsen av forskarskolor för yrkesverksamma, liksom av samverkansdoktorander och kommundoktorander, betonas också. Sådana doktorander fungerar som länkar mellan forskning och praktik genom sina organisatoriska hemvister, men även genom att deras forskningsfrågor ofta tar sin utgångspunkt i praktiknära problemställningar.

Magdalena säger: "Jag tänker att [för att nå ut med forskningen] behöver forskaren göra sig relevant och tillgänglig för praktiken. Och då handlar det om att man ska ha modet, man ska ha tiden och man ska ju definitivt ha orken. Kanske också en viss mognad. Om forskare och doktorander kan och vill engagera sig i samverkan med praktiken så är det positivt. Men jag tänker också att det är fullt förståeligt om doktorander helt enkelt vill fokusera på sin avhandling och kanske först i slutet, eller i början på sin karriär efter disputationen engagera sig mer i praktiknära forskning. Helt enkelt för att det kan vara svårt att tänka på och göra många saker samtidigt. Speciellt om man i sitt doktorandprojekt inte har en naturlig ingång i samverkan med praktiken."

Ett annat problem som lyfts är att det sällan finns tid och pengar till att göra forskningen relevant för praktiken,

att förankra och återkoppla eller att använda metoder som inkluderar praktiker i forskningen. Magdalena igen: ”Jag har inte hittat någon form för att undvika att det blir dubbelt arbete. Det är ett arbete som sker inom ramen för akademins mål och ambitioner men det är ofta ideellt, i alla fall för mig. Ibland går det att kombinera men ofta hamnar jag i någon form av dubbelarbete. Och ibland är det extra svårt att få ihop de olika världarna för att det finns olika förväntningar.”

Det som Magdalena beskriver här handlar inte enbart om arbetsbelastning, utan också om de motstridiga krav och förväntningar som präglar relationen mellan akademi och praktik. Medan akademin i hög grad premierar vetenskaplig publicering, externa forskningsmedel och internationell synlighet, bygger relationerna till praktiken på långsiktighet, tillgänglighet, dialog och återkoppling. När det senare inte värderas eller finansieras på samma sätt riskerar samverkan att bli beroende av enskilda forskares ideella engagemang. Konsekvensen blir att arbetet med att bygga broar mellan forskning och praktik ofta genomförs vid sidan av ordinarie arbetsuppgifter, trots att det framhålls som centralt för ett kunskapsbaserat socialt arbete.

FORSA:s betydelse som en plats för möten och mobilisering

Vi betonar alla FORSA:s betydelse som en mötesplats i flera avseenden: en mötesplats mellan akademi och praktik och en plats där lärare, studenter, forskare och praktiker kan mötas utan strikta organisatoriska ramar, i format bortom arbetsplatsernas och institutionernas formaliserade roller,

gränser och syften. Katarina säger: ”Det finns en plats där man faktiskt kan lära av varandra och med varandra och få input. Det blir någon form av intellektuell spänst i det, när man inte bara rör sig i samma kretsar hela tiden.”

Den intellektuella spänsten uppstår också genom mångfalden av röster; praktiker, forskare, studenter och pensionerade socialarbetare möts på samma arena. Det skapar samtal som annars kanske aldrig hade uppstått, menar Katarina: ”Och jag tycker det är helt fantastiskt att vi kan mötas på en arena som FORSA. Människor som är intresserade av viktiga frågor i socialt arbete träffas och samtalar om det för att ge varandra feedback och input.”

Reflektion beskrivs i samtalet som en bristvara i den vardagliga verksamheten som lärare och forskare. Vi beskriver hur vårt arbete inom akademin uteslutande handlar om produktion, prestation och resultat. I kontrast till detta erbjuder FORSA ett rum där människor kan tänka tillsammans utan omedelbara krav på leverans.

Ett viktigt tema i samtalet är ensamhet. Både forskning och socialt arbete beskrivs som verksamheter där människor ofta kan känna sig isolerade. Kraven är höga, resurserna begränsade och handlingsutrymmet ibland litet. ”Jag hade känt mig ganska ensam i mitt arbete om inte jag hade haft FORSA som plattform.”, säger Katarina. FORSA framträder här inte bara som ett professionellt nätverk, utan som ett sammanhang där människor hittar kollegor, vänner och meningsskapande gemenskaper.

Ett annat område där vi tillskriver FORSA betydelse är mobilisering. I samtalet uttrycks en frustration över att forskare inom socialt arbete inte alltid är de som syns mest när viktiga samhällsfrågor aktualiseras. Katarina säger:

”När det händer saker som är angelägna för det sociala arbetet så är det inte alltid våra institutioner, professorerna, socialcheferna, socialarbetarna eller vi själva som är mest på barrikaderna eller de som syns och hörs mest.”

Mot denna bakgrund är FORSA viktig som en mobiliserande kraft. Mobilisering handlar här inte främst om protester eller kampanjer. Det handlar om att skapa möten, samtal och kunskapsutbyten. Men effekterna kan bli betydande. Genom seminarier, konferenser, remissvar och uppvaktningar kan människor samla erfarenheter och påverka utvecklingen. Eva lyfter fram arbetet med examensmålen för socionomutbildningen som ett exempel på det och beskriver hur nationella allianser har kunnat byggas genom FORSA. Vi betonar att mobilisering inte alltid behöver vara någonting spektakulärt. ”Det är verkligen en enkel och lättillgänglig form för att samla in kunskaper och fördela dem mer rättvist över landet”, säger Magdalena. FORSA möjliggör alltså mobilisering genom att skapa strukturer där människor kan tänka tillsammans och agera gemensamt.

”Alla jobbar i sin låda” – om separering av forskning och praktik

Ett återkommande tema i samtalet mellan oss är de personliga drivkrafterna för att engagera sig i FORSA. Något som är påtagligt för oss alla tre är att engagemanget i FORSA fyller ett slags tomrum. Föreningen möjliggör någonting som kan vara svårt att förverkliga ensam eller i det arbetssammanhang man är i, dels på grund av glapp eller motsättningar mellan teori och praktik, dels på grund av en

strikt organiserad institutionell miljö som också bidrar till att separera praktik, utbildning och forskning. En aspekt av detta beskriver vi som normativa föreställningar om att en ”riktig” forskare inte är i praktikens värld. Magdalena berättar: ”Som doktorand upplevde jag att det var rätt många ideal och föreställningar om forskning och praktik att hålla reda på. Och det har ju tagit mig tid att växa upp i det.”

En annan anledning till att en förening som FORSA kan fylla ett behov är att akademins institutionella ramar kan upplevas som för snäva. Eva pekar på att de här ramarna organiserar och definierar forskarens och lärarens engagemang och aktiviteter. Man är med i olika interna grupper där det sker olika aktiviteter som ska föra forskningen framåt. I detta hamnar forskaren och utbildaren i något slags entreprenörskap, menar Eva. Man rör sig mellan olika organisatoriska lådor – grupper och roller – men känner sig sällan som en del i ett gemensamt projekt.

Eva beskriver också hur organiseringen i ”separata lådor” eller för snäva utrymmen på sätt och vis separerar utbildning, praktik och forskning: ”I min verksamhet som forskare eller lärare så har jag lite svårt ibland att låta de här sakerna mötas samtidigt. Det blir lite grann separata världar. En del av det kanske också är miljön och som jag sa tidigare, de här ramarna jag pratade om.”

Eva pekar på att utbildning och forskning har separata budgetar, råd och utskott. Och hon ställer sig något frågande till att utbildningens vetenskapliga grund ska garanteras genom att de som undervisar har disputerat. Är detta verkligen att förena vetenskaplig grund och praktisk tillämpning? Det blir snarare en fråga om att bemanna

undervisningen med kompetenser som ska företräda det vetenskapliga respektive det praktiska, menar Eva.

Det som beskrivs här handlar om hur institutionella strukturer tenderar att särskilja verksamheter som i socialt arbete ofta betraktas som tätt sammanflätade. När forskning, utbildning och praktik organiseras inom olika system och logiker riskerar sambanden mellan dem att bli beroende av enskilda personers initiativ snarare än av gemensamma strukturer.

FORSA – en ”ö av frihet”

Vi beskriver alla tre FORSA som en organisation som fyller ett tomrum eller möjliggör sådant som inte enkelt låter sig förverkligas inom de institutionella ramar som omger lärare och forskare. För oss är FORSA en ”ö av frihet”, där handlingsutrymmet är större och där aktiviteter och samarbeten som annars kan vara svåra att åstadkomma ges legitimitet. Så här säger Katarina: ”Jag ser ju FORSA som en arena. Jag tror att det har påverkat mig väldigt mycket, att jag har hittat ett sammanhang. Där jag kan förverkliga mycket av de tankar jag har om socialt arbete och varför forskning i socialt arbete är viktigt.”

Hon lyfter också att FORSA är en arena för sådant som hon tycker är viktigt med att vara forskare, som att kunna hitta samverkan och träffa kollegor som är verksamma på andra områden än akademin.

Både Eva och Katarina beskriver hur FORSA stimulerar kreativitet och ger möjligheter till andra samarbeten och nätverk än de som de vanligtvis ingår i. Eva säger: ”Det vidgar mina möjligheter att göra sådant som är viktigt

meta-
teori
teoriplanet
praktikplanet
Forsa är en ö av frihet
där vi själva sätter ramarna
och får utrymme!
Praktik
Forskning
Utbildning
FORSAPLATTFORMEN
värderingsplanet
Teori

utanför de vanliga institutionella ramarna i vår verksamhet som forskare. FORSA bidrar till att utöka mitt sociala nätverk och ha samtal som jag inte får utrymme för i det vardagliga institutionella sammanhanget."

Katarina känner igen sig. Hon säger att FORSA är ett utrymme där hon kan göra saker hon inte kan göra på egen hand: "Och det är sådant som jag egentligen tycker jag som forskare i socialt arbete borde göra ändå – som lärare och forskare i socialt arbete. Men det är väldigt svårt att göra själv, och när man bara har den egna institutionen som arena."

Vi beskriver FORSA som ett sammanhang där det finns större frihet än inom många andra organisationer: "Vi sätter ju själva ramarna. Vi slipper hela den institutionaliserade logiken som finns inom akademin", säger Katarina. Friheten handlar både om innehåll och arbetsformer. Lokalföreningarna kan anpassa verksamheten efter lokala behov. Det finns få detaljstyrande strukturer och stort utrymme för initiativ. Magdalena betonar samtidigt att denna frihet bygger på människor och relationer: "Vi ska vara så rädda om alla dessa kompetenta och fina personer som vi träffar på."

I resonemangen framträder FORSA:s viktigaste tillgång inte som verksamheterna i sig, utan snarare de relationer som växer fram genom dem. Mötena mellan människor skapar möjligheter till samarbete, kunskapsutbyte och nya initiativ. På så sätt är organisationen inte bara en struktur för aktiviteter utan också en infrastruktur för professionella relationer och långsiktig kunskapsutveckling.

Varför forskar vi? Kunskapens syfte och utsatthetens betydelse

Ett av samtalets spår handlar om drivkrafterna bakom forskning i socialt arbete och hur dessa kan ta sig uttryck men också vara en drivkraft i FORSA. Eva reflekterar över att FORSA kan ha påverkat hennes identitet som forskare mer än hon tidigare förstått: ”Jag tror det att bli starkare i min personliga roll som forskare, varför jag forskar. Kanske formuleringen av de kunskapsfrågor jag har. Att det handlar om utsatthet och att vilja bidra med att synliggöra utsatthet eller förhindra utsatthet.”

Vi formulerar en syn på forskning som går bortom vetenskaplig nyfikenhet och akademisk meritering. Forskning beskrivs som något som också har en moralisk och samhällelig dimension. Vi ser kunskap som ett sätt att synliggöra problem, belysa orättvisor och skapa bättre livsvillkor. Eva beskriver att denna utgångspunkt inte alltid delas inom akademin: ”Det kan till och med vara så att jag upplever att det inte är självklart bland institutionens forskare att det är målet med forskningen, utan målet med forskningen kan vara någonting helt annat än någon typ av vilja att förändra vad gäller utsatthet.”

Här framträder en spänning som sannolikt många forskare inom socialt arbete känner igen. Å ena sidan den akademiska logiken med publikationer, teoribildning och vetenskaplig excellens. Å andra sidan den sociala ambitionen att göra skillnad för människor som lever i utsatthet. FORSA framstår i samtalet som en miljö där den senare dimensionen får större utrymme. Det handlar inte om att motsätta sig forskningens vetenskapliga krav, utan om att hålla fast vid frågan om varför kunskapen behövs.

Avslutande reflektioner

Samtalet mellan oss handlar bland annat om vad människor behöver för att kunna fortsätta att arbeta med svåra samhällsfrågor utan att tappa riktning och mening. För oss är FORSA mycket mer än en förening. Det är en mötesplats mellan forskning, utbildning och praktik. Det är en arena för mobilisering när viktiga frågor riskerar att hamna i skymundan. Det är ett nätverk av relationer som byggs över tid. Men framför allt är det en plats där människor kan hitta gemenskap. Det är också tydligt i samtalet att socialt arbete för oss inte främst handlar om administrativa system eller organisatoriska strukturer. Det handlar om människor i utsatthet och om viljan att bidra till förändring. Den viljan framstår som en stark drivkraft bakom både forskning, undervisning och engagemang.

Kanske är det därför som FORSA har en sådan betydelse för oss. Organisationen erbjuder ett sammanhang där frågor om utsatthet, rättvisa och samhällsförändring inte behöver motiveras eller försvaras. De får finnas där som självklara utgångspunkter. När världen förändras, arbetslivet hårdnar och många känner sig ensamma i sina professionella roller blir sådana sammanhang allt viktigare. FORSA framställs i samtalet som en stabil plats i en föränderlig tid – en plats där människor kan mötas, tänka tillsammans, mobilisera när det behövs och ibland bara luta sig tillbaka och lyssna. Föreningen är viktig inte bara för vad den gör, utan också för vad den möjliggör: En känsla av sammanhang. Ett större handlingsutrymme. Och en påminnelse om att man inte behöver bära de stora frågorna ensam.

KAPITEL 9

Socialt arbete i ett hårdare samhälle

Alexandru Panican om det sociala arbetets uppdrag, förändringspotential och multipla motkraft

Presentation

Jag, Alexandru Panican, är ordförande för FORSA Riks och har varit det sedan 2017. Jag är professor i socialt arbete och prefekt för Institutionen för socialt arbete vid Malmö universitet. Ursprungligen är jag socionom och har arbetat inom socialförvaltningen i Trelleborg innan jag disputerade i socialt arbete vid Lunds universitet. Min forskning rör välfärdsfrågor i vid mening, bland annat fattigdomsbekämpning, ekonomiskt bistånd och arbetsmarknadspolitik med fokus på ungdomsarbetslöshet och aktivering av arbetslösa. Jag har också ägnat mig åt professionsforskning med fokus på professionaliseringen av det sociala arbetet.

Socialt arbete i ett hårdare samhälle

Vi lever i en tid då samhället på många sätt har blivit hårdare. I Sverige och internationellt präglas den politiska utvecklingen allt oftare av misstänksamhet mot individen, kontroll och strävan efter hårdare tag. Straff betonas framför stöd och individuellt ansvar framför samhälleligt ansvar. Strukturbetingade misslyckanden omvandlas till individuella problem och kontroll förordas framför tillit. Samtidigt utmanas demokratin av politiker som säger sig vara måna om den, krig och väpnade konflikter skapar mänskligt lidande, den ekonomiska ojämlikheten ökar och människor upplever en växande osäkerhet inför framtiden. Polariseringen tilltar, det offentliga samtalet hårdnar och människors tillit till varandra och till samhällets institutioner sätts på prov.

När samhället förändras, då förändras också villkoren för socialt arbete. I ett hårdare samhälle blir det sociala arbetets uppdrag därför inte mindre, utan större. Samtidigt ställs förändringskrav på det sociala arbetet från nuvarande regering. Socionomutbildningen har ändrats genom nya examensmål som till delar ifrågasätts av utbildningsanordnarna,[1] och praktikerna på fältet får nya uppgifter genom ändringar i socialtjänstlagen som i flera avseenden strider mot forskningsfronten i socialt arbete.[2] Denna negativa trend gör att vi behöver återvända till en viktig fråga: Vad är det sociala arbetets uppdrag i ett samhälle som blir allt hårdare? I detta kapitel försöker jag besvara

1. SOU 2025:27. *En socionomutbildning i tiden. Betänkande av Utredningen om en översyn av socionomexamen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
2. SFS 2025:400. *Socialtjänstlag*.

frågan genom att identifiera det sociala arbetets uppdrag i ett historiskt perspektiv samt dess drivkrafter.

Kapitlet berör det sociala arbetes idéhistoria och bygger på egen mångårig forskning i socialt arbete. Det begränsade utrymmet gör att framställningen koncentreras till ett antal centrala analytiska huvudpoänger som belyser den fråga kapitlet syftar till att besvara. Det ska nämnas att det finns flera texter om det sociala arbetets framväxt. Däremot har det gjorts betydligt färre försök att identifiera vad som är konstant i socialt arbete genom historien, oberoende av institutionella arrangemang och politiska system. Det är ett sådant försök jag ska göra. Jag kommer samtidigt att undvika en vanlig fallgrop inom socialt arbete. Många idéhistoriska framställningar börjar omkring 1800-talet, som om socialt arbete uppstod med industrialismen och fattigvårdsreformerna. Socialt arbete har ett annat historiskt djup.

Texten vänder sig till forskare, lärare, studenter och yrkesverksamma socialarbetare. Trots att deras uppdrag skiljer sig åt förenas de av ett gemensamt ansvar för det sociala arbetets utveckling. Forskarna tar fram ny kunskap, lärarna förmedlar och utvecklar tillsammans med studenterna denna kunskap och praktikerna omsätter den i mötet med brukare. Dessa tre delar är ömsesidigt beroende av varandra. När någon av dem försvagas riskerar också det sociala arbetets förmåga att möta sociala problem och stödja människor att försvagas.

Det sociala arbetets uppdrag

Inspirerad av den franske filosofen Louis Althussers analys av ideologi ska diskussionen i detta kapitel vara ”tillräckligt ’konkret’ för att kännas igen, men tillräckligt abstrakt för att kunna tänkas och ge plats åt vetande”.[3]

Althusser menar att ideologier ”ropar på” eller interpellerar oss och att den som känner sig tilltalad vänder sig om och väljer att internalisera ideologin, en process som formar den enskilde till subjekt. Metaforiskt kan Althussers interpellation användas för att tydliggöra det sociala arbetet. Socialt arbete kan sägas ”ropar på” oss, den som känner sig träffad vänder sig om och accepterar det sociala arbetets uppdrag. Det finns dock en avgörande skillnad: här är det inte en ideologi som ropar, utan den sociala verkligheten själv. Fattigdom, beroende, övergrepp, ensamhet och socioekonomiska orättvisor utgör det sociala arbetets röst som ropar på och manar till handling, oavsett om det är i familjen, den religiösa gemenskapen, filantropin, monarkin, den moderna välfärdsstaten eller den professionella socialtjänsten. Den som svarar på ropet blir bärare av det sociala arbetets uppdrag, som handlar om att bekämpa sociala problem såväl som att stödja individer som befinner sig i någon form av utsatthet. Sett på detta sätt är socialt arbete äldre än socialt arbete som profession och även äldre än välfärdsstaten och staten i sig som politiskt arrangemang. Socialt arbete tillhör inte heller en särskild ideologi. Det sociala arbetet utgör en uppmaning till handling som svar på återkommande mänskliga behov.

---

3. Louis Althusser, ”Ideologi och ideologiska statsapparater”, i *Filosofi från proletär klasståndpunkt*. Lund: Cavefors 1976, s. 144.

Det sociala arbetet är varken format eller beroende av en specifik individ, grupp eller samhällsform. Historiskt sett har behovet av det sociala arbetet infunnit sig så fort en gemenskap har bildats. Det kan dras en parallell till läkarkonsten, som har funnits lika länge och precis som det sociala arbetet föddes ur akuta mänskliga behov. Läkarkonstens ambition har varit att lindra och trösta, och sedan början på 1900-talet försöka bota de sjukdomar som drabbar oss människor. Det sociala arbetets ambitioner har varit desamma, nämligen att lindra, trösta och bekämpa, men i detta fall riktat mot sociala problem i stället för sjukdomar. Om föremålet för läkarens arbete är den biologiska kroppen är människans situation och livsvillkor föremålet för det sociala arbetet. En annan skillnad mellan läkarkonsten och det sociala arbetet är att den förra riktar sig mot samtliga i en gemenskap medan det sociala arbetet främst riktas mot människor som befinner sig i utsatthet, historiskt sätt framför allt fattiga. Sammanfattningsvis kan sägas att det sociala arbetets uppdrag genom historien har varit att

– trösta och skydda människor i utsatthet,
– lindra mänskligt lidande,
– motverka sociala problem och
– skapa förutsättningar för förändring på olika nivåer i gemenskapen.

För att illustrera det sociala arbetets konstanta uppdrag genom historien vill jag kort lyfta fram Gilgamesheposet, som är den äldsta kända hjältedikten med rötter tillbaka till det tredje årtusendet före vår tideräkning.[4] Den avhandlar

4. *Gilgamesheposet. ”Han som såg djupet”*, övers. Lennart Warring & Taina Kantola. Stockholm: Natur och kultur 2001.

kung Gilgameshs sökande efter meningen med livet och hans förvandling till en vis och ödmjuk människa. Redan i Gilgamesheposet behandlas grundläggande frågor som vi fortfarande brottas med inom socialt arbete, såsom maktutövning som utvecklas till ansvar, förtryck som genom insikter stegvis överges till förmån för beskydd samt den sociala gemenskapens ansvar för den enskilde. Eposet inleds inte med hjältemod utan med ett socialt problem. Gilgameshs maktmissbruk orsakar lidande bland människorna, vilkas rop på hjälp blir den kraft som sätter berättelsen i rörelse. Gilgamesheposet har varit en inspirationskälla för såväl Iliaden och Odysséen som Vergilius *Aeneiden* och Bibeln – texter som är fulla av exempel på gärningar förbundna med det sociala arbetets uppdrag.

Det bör tilläggas att det sociala arbetets uppdrag historiskt sett har tilltalat gemenskapens ledare och i första hand monarker. Genom historien har idén om det gudomliga mandatet – oavsett om det handlat om mesopotamiska herdekungar, egyptiska faraoner eller europeiska kungar av Guds nåde – nästan alltid varit villkorat med en plikt att skydda dem som ansågs vara i behov av stöd, oftast benämnda ”de svaga”.

Ett gammalt och tydligt exempel på detta är Hammurabi, den mest berömda kungen av Babylonien som regerade mellan 1792–1750 f.Kr. Han lät i 44 lodrätt löpande kolumner på ett dioritblock inrista en samling lagparagrafer för att reglera samhällslivet (stenblocket finns att beskåda på Louvren i Paris, i Richelieuflygeln). Likt nästan varenda monark i historien fram till våra dagar ansåg sig Hammurabi vara de förtrycktas och de fattigas beskyddare. Som rättvisans kung följde han den gammalbabyloniska

(ca 1900–1600 f.Kr.) traditionen, som bland annat innebar att fastställa minimilöner och maximipriser på korn, vin, tegel och andra varor samt ett tak för räntesatser, som bestämdes till 20 procent om återbetalningen gjordes i silver. Han reglerade också vilka taxor läkare och kirurger fick tillämpa. I paragraf 111 stadgades ett maximipris som ölkrogar kunde ta för öl såld på kredit. För att inte låta de starka trycka ner de svaga förklaras i paragraf 163 att den som missbrukar sin makt för att utnyttja en underordnad ska dömas till dödsstraff. Hammurabi gav ”rättigheter åt de föräldralösa och änkorna” och bedöms vara den som har ”satt rättvisa och rättfärdighet i var mans mun”.[5]

Hammurabis lagsamling kan ses som ett av historiens tidigaste exempel på hur det sociala arbetets uppdrag har förvaltats genom att det sociala ansvaret institutionaliserats. Lagen skulle begränsa utnyttjande av svaga och fastställde prisregleringar, räntetak, skydd för änkor och föräldralösa samt förhindrade att ekonomisk och social ojämlikhet utvecklades till godtycke och förtryck. Det bör dock påpekas att det inte är säkert att prejudikaten på dioritblocket implementerades i samhällslivet.

Sammanfattningsvis kan sägas att genom historien kommer religioner, politiska system och samhälleliga arrangemang såväl som ekonomiska ordningar och lagar förändras parallellt med att professioner utvecklas. Det sociala arbetets organisatoriska former förändras därför ständigt. Däremot består dess uppdrag. Det sociala arbetets uppdrag, ropet som manar till handling, betingat av den sociala verkligheten, för att lindra och trösta människor i

5. Léon Epzstein, *Social justice in the Ancient Near East and the people of the Bible*. London: SCM 1986, s. 10, min övers.

utsatthet samt bekämpa sociala problem, utgör den normativa kärna som binder Gilgamesh och Hammurabi till samtidens monarker, Bibeln, fattigvården, filantropin, välfärdsstatens uppkomst och uppdrag samt samtidens professionella sociala arbete. Det handlar inte om en rad lösryckta exempel utan en sammanhängande röd tråd. Uppdraget är detsamma; det som kan skilja sig åt är vilka som känner sig tilltalade och vänder sig om för att åta sig det. Detta leder oss till frågan om vilka drivkrafter som får människor att omsätta det sociala arbetets uppdrag i handling.

Det sociala arbetets drivkrafter: förändringspotential och multipel motkraft

Syftet här är inte att analysera enskilda historiska uttryck för drivkrafterna bakom det sociala arbetet utan att formulera dem på ett sådant sätt att de kan användas för att förstå det sociala arbetets handlingslogik, oberoende av historisk epok, organisatorisk form eller ideologisk kontext. Därmed fortsätter jag att följa Althussers uppmaning att presentera resonemang som är tillräckligt konkreta för att kännas igen – och på så sätt filtrera fram en poäng av generaliserbar karaktär – men samtidigt tillräckligt abstrakta för att kunna tänkas och skapa utrymme åt nytt vetande. En sådan abstraktionsnivå ger läsaren verktyg för att identifiera, tillämpa och vidareutveckla resonemang i skilda historiska, samhälleliga och organisatoriska sammanhang.

Det sociala arbetets uppdrag är inte självverkande. Att identifiera uppdraget är en sak; att omsätta det i praktiken är en annan. Ett uppdrag förverkligas inte av sig själv utan först när det tar sig uttryck i konkreta handlingar. Om det

sociala arbetets uppdrag förstås som ett rop eller ett tilltal blir den avgörande frågan vad som sker när någon – en individ, en grupp eller en organisation – känner sig träffad av detta tilltal, vänder sig om och accepterar uppdraget. Först i detta ögonblick övergår uppdraget från att vara ett rop med en normativ riktning till att bli en handlingsorienterad praktik.

Det är i denna övergång från uppdrag till handling som det sociala arbetets drivkrafter framträder. Drivkrafter handlar därför inte i första hand om idéer, värderingar eller intentioner, utan om de krafter som gör det möjligt att omsätta uppdraget i handling och därigenom ge det konkret innehåll. Betraktat i ett idéhistoriskt perspektiv menar jag att det sociala arbetets handlande ytterst vilar på två ömsesidigt beroende drivkrafter genom vilka uppdraget omsätts i handling och blir historiskt och samhälleligt verksamt.

Den första drivkraften är förändringspotential. Det handlar om att se en möjlighet att åstadkomma förändring i människors livsvillkor och i de sociala och samhälleliga sammanhang som formar dem. Förändringspotential kan inte reduceras till individens motivation eller tillgång till egna resurser. Den uppstår och utvecklas i samspelet mellan människans individuella förutsättningar och de sociala, ekonomiska och institutionella villkor som påverkar hennes handlingsutrymme. Förändring är därmed inte enbart en individuell angelägenhet, utan också en fråga om vilka möjligheter samhället erbjuder och vilka begränsningar det skapar.

Den andra drivkraften är motkraft. Varje förändringssträvan förutsätter motstånd: dels mot de problem och

livsvillkor som orsakar mänskligt lidande, dels mot de samhälleliga ordningar och praktiker som ger upphov till samt reproducerar eller legitimerar dessa problem och därmed begränsar möjligheterna till förändring. Motståndet riktas således mot olika men oftast sammanflätade nivåer (såsom individnivå, organisatorisk nivå och strukturell nivå), vilket innebär att det sociala arbetets motkraft har en multipel karaktär. Jag benämner därför denna drivkraft som multipel motkraft.

Avslutningsvis ska betonas att uppdraget anger riktningen. Drivkrafterna möjliggör rörelsen. Uppdraget besvarar frågan om vad socialt arbete ytterst är till för, medan drivkrafterna besvarar frågan hur detta uppdrag blir levande genom att omsättas i handling. Uppdraget uttrycker det sociala arbetets normativa logik, medan drivkrafterna uttrycker dess praktiska handlingslogik.

Slutsatser och reflektioner

Tillbaka till den fråga som har väglett denna text: Vad är det sociala arbetets uppdrag i ett samhälle som blir allt hårdare? Frågan har besvarats genom följande fyra analytiska steg:

1. Socialt arbete har ett uppdrag som kan identifieras genom historien.
2. Detta uppdrag bärs upp av två grundläggande drivkrafter: förändringspotentialen och den multipla motkraften.
3. Uppdraget och drivkrafterna utgör en abstrakt referensram som gör det möjligt att analysera olika historiska och politiska sammanhang.

4. Därför kan också samtidens reformer prövas mot denna referensram. Frågan blir inte om reformerna är nya eller gamla, utan om de fortfarande realiserar det sociala arbetets uppdrag.

Analysen har tagit sin utgångspunkt i ett samhällsklimat som blivit allt hårdare, inte minst gentemot människor som befinner sig i olika former av utsatthet. I detta klimat är frågan om vad socialt arbete är inte bara teoretiskt intressant utan också praktiskt och samhälleligt angelägen.

Eftersom jag menar att det sociala arbetets uppdrag är konstant kan det utgöra en referensram mot vilken samhällsförändringar kan förstås och bedömas. Frågan om det sociala arbetets uppdrag i ett allt hårdare samhälle handlar då inte om det sociala arbetets förändringar, utan om huruvida samhällsförändringarna stärker eller försvagar det sociala arbetets uppdrag.

Om uppdraget och dess drivkrafter utgör det sociala arbetets kärna blir de också den måttstock mot vilken samtidens och framtidens sociala arbete måste förstås och bedömas. Om samhället inte längre ser människors förändringspotential utan signalerar att de utsatta och avvikande ska anpassa sig till samhällsnormerna och det sociala arbetet inte längre kan vara en multipel motkraft utan förväntas ensidigt upprätthålla den rådande politiska ordningen oavsett konsekvenserna för utsatta människor, då finns det en risk att själva innebörden av socialt arbete omdefinieras. Verksamheten kan fortfarande bära samma namn, men vilar på en annan handlingslogik och ytterst på ett annat normativt uppdrag.

Mycket talar för att den politiska utvecklingen på nationell nivå i dag rör sig i denna riktning. Utifrån min analys

kan man peka på en växande diskrepans mellan det sociala arbetets uppdrag och de förväntningar som allt oftare riktas mot professionen i den svenska välfärdsstaten. När förändringspotential ersätts av kontroll och när motstånd mot utsatthet förväxlas med motstånd mot människor i utsatthet riskerar det sociala arbetets kärna att urholkas. I den meningen kan den nuvarande politiska diskursen sägas vara döv för det sociala arbetets uppdrag – ropet finns kvar, men allt färre tycks höra det, allt färre känner sig tilltalade.

Historien visar att det sociala arbetets former ständigt förändras. Den avgörande frågan är därför inte om det sociala arbetet förändras, utan om det fortfarande förmår förbli troget sitt uppdrag. Det sociala arbetets former kan förändras, men inte uppdraget; när uppdraget överges återstår något annat än socialt arbete. Läkare förblir läkare därför att deras uppdrag består. Domare förblir domare därför att deras uppdrag består. Och socialarbetare förblir socialarbetare därför att deras uppdrag består.

Avslutning

I arbetet med den här boken har en sak blivit allt tydligare. Många av de personer som berättar om sina liv i socialt arbete pratar inte enbart om teorier, metoder eller organisationer. De berättar om människor och om möten. I förgrunden står berättelser om handledare, kollegor, lärare, studenter och socialarbetare, människor som öppnade en dörr, ställde en fråga eller bjöd in till ett sammanhang. Det finns något fint i det, något bärande. För samtidigt som socialt arbete ofta handlar om planering, styrning och organisering, formas våra professionella liv ofta av sådant som är svårare att mäta. Ett klientmöte som ruskade om, en insats som gjorde skillnad. En konferens man nästan inte tänkte åka på. Ett samtal i en fikapaus. En doktorand som vågade ställa en fråga till en professor. En socialarbetare som berättade om sin vardag för en forskare. En forskningsintervju som knuffade forskningen i en helt annan

riktning. En student som upptäckte att det finns ett helt kunskapsfält att bli en del av. Många av berättelserna i den här boken innehåller just sådana ögonblick.

Slumpen spelar ofta större roll än vi gärna vill erkänna. Men möjligen är det inte slump vi egentligen talar om. För att ett betydelsefullt möte ska kunna uppstå krävs att det finns arenor där människor kan mötas. Platser där forskare, praktiker, studenter och andra får möjlighet att träffas, lyssna på varandra och upptäcka gemensamma frågor. Under fyrtio år har FORSA varit en plats där människor från olika delar av det sociala arbetets värld har kunnat mötas utan att alltid representera en organisation, ett projekt eller ett uppdrag. I berättelserna i den här boken framträder FORSA gång på gång som något mer än en förening. Snarare som ett sammanhang. En mötesplats. Ett nätverk för mobilisering. För några har FORSA varit en väg in i forskningen. För andra en väg tillbaka till praktiken. För många har FORSA varit ett sätt att hitta kollegor, vänner och allierade. Kanske är detta viktigare i dag än på mycket länge.

Vi lever i en tid där många beskriver sitt arbetsliv som fragmenterat. Forskare förväntas publicera, söka medel och undervisa. Praktiker arbetar i verksamheter där tiden för reflektion ofta är knapp. Lärare jonglerar utbildningsuppdrag, kursutveckling och administration. Samtidigt ökar specialiseringen och allt fler arbetar inom avgränsade delar av verksamheter och organisationer. Risken är att vi blir kvar i våra respektive sammanhang och gradvis tappar kontakten med varandra. Därför behövs mötesplatser som FORSA. Inte bara för att sprida kunskap, utan för att bygga relationer.

Kunskap utvecklas sällan i ensamhet. Den utvecklas när människor med olika erfarenheter möts och tillsammans försöker förstå någonting som är större än den egna vardagen. Flera av de personer som medverkar i boken beskriver också FORSA som en form av motkraft. Ett sammanhang där det går att formulera kritik, diskutera utvecklingen inom socialt arbete och bygga allianser kring frågor som upplevs viktiga. Det handlar inte enbart om att reagera på förändringar. Det handlar också om att skapa alternativ. Att våga formulera visioner om vilket socialt arbete vi vill ha.

FORSA har historiskt varit en arena för opinionsbildning, kunskapsutveckling och mobilisering. Vi tror att den rollen behöver stärkas framöver. I en tid där sociala frågor riskerar att förenklas och där utrymmet för eftertanke ibland krymper finns ett stort behov av arenor som samlar erfarenheter från forskning, utbildning och praktik. Men framtiden handlar också om vilka röster som ännu inte hörs tillräckligt mycket. Ett återkommande tema i boken är att människor i utsatta situationer alltför sällan får definiera sina egna erfarenheter. Barnens röster, brukarnas perspektiv och erfarenhetsbaserad kunskap återkommer som viktiga frågor i flera av samtalen. Om FORSA även under de kommande fyrtio åren ska vara en relevant kraft behöver vi fortsätta fundera över hur dessa perspektiv kan få större plats. Hur kan vi skapa fler sammanhang där brukare, anhöriga och människor med egna erfarenheter inte enbart blir föremål för diskussioner utan aktiva deltagare i dem? Frågan är lika viktig för nästa generation socialarbetare och forskare.

Många av oss fann FORSA genom någon som bjöd in oss. Vi behöver fortsätta att öppna dörrar på samma sätt.

Socionomer, studenter, doktorander, yngre forskare och nya kollegor behöver få syn på de sammanhang som finns bortom den egna arbetsplatsen eller utbildningen. Inte för att de ska börja tänka som vi gör, utan för att de kan bidra med nya perspektiv och nya frågor. FORSA behöver fortsätta att vara en plats där alla är välkomna. En plats där en erfaren professor och en ny socionomstudent kan delta i samma samtal. Där praktikerns erfarenheter värderas lika högt som forskarens. Där olika perspektiv får brytas mot varandra utan att någon behöver lämna sin identitet eller sitt sammanhang utanför dörren.

Kanske är det just detta som är FORSA:s viktigaste uppgift framöver: att vara ett sammanhang där människor hittar varandra, att vara en plats där kunskap utvecklas i gemenskap, att vara en arena för hopp, stöd och gemensamt ansvar och att vara en motkraft när socialt arbete reduceras till administration, kontroll eller kortsiktiga lösningar. Något som löper som en röd tråd genom hela denna bok är att socialt arbete ytterst handlar om människor, relationer och möjligheten att skapa förändring tillsammans. Det började med möten i Lövånger 1984. Fyrtio år senare är mötena fortfarande det viktigaste vi har. Inte därför att de löser alla problem, utan därför att de gör det möjligt för oss att tänka, hoppas och agera tillsammans.

Bokens redaktörer

Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete, FORSA, har funnits i 40 år. Förbundet verkar för att stärka samarbetet inom socialt arbete mellan utbildning, forskning och praktik. Det består av sju lokala föreningar, från norr till söder, samt en riksorganisation.

Det här är en jubileumsskrift om och till FORSA. Boken innehåller berättelser från personer som spelat en avgörande roll för förbundet och socialt arbete genom åren. Några har tilldelats FORSA-priset, andra är styrelsemedlemmar eller var med och startade förbundet på den tiden det begav sig. Här får vi höra deras röster och ta del av deras möten.

Berättelserna handlar om det sociala arbetets historia och framtid, och om FORSA:s roll och betydelse. Boken riktar sig till alla som är intresserade av socialt arbete med förhoppning om att den ska bidra till nya samtal och visa på värdet av fortsatta möten mellan forskning, utbildning och det sociala arbetets praktik.

Eva Wikström, Katarina Hollertz & Magdalena Elmersjö (redaktörer)

Bilden på omslaget och bilderna inne i boken är gjorda av illustratören (och socionomen) Karin Nyberg. Så här beskriver hon hur bilderna kom till:

”Stefan Moréns modell ’Huset socialt arbete’ ger en så bra bild av hur alla nivåer av socialt arbete hela tiden samverkar. När jag läste bidragen till FORSA:s jubileumsbok var det tydligt att de medverkande satte ord på dessa olika nivåer. Jag ville därför låta dem flytta in i olika rum i huset och göra det till ett levande hem för socialt arbete! För mig som socionom stärkte skapandet av huset känslan av samhörighet med socialt arbete, dess många dimensioner och dess många förkämpar.”

Arkiv FORSA